

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Postavení žen ve středověké Francii
Michaela Sudová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Postavení žen ve středověké Francii

Michaela Sudová

Vedoucí práce: PhDr. Drahomír Suchánek, Ph.D.
Katedra historických věd
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Poděkování:

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D. za obětavý přístup, odborné rady a podnětné připomínky, které přispěly k sepsání této práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

OBSAH

1.	ÚVOD	1
1.1	Cíle a struktura práce	2
1.2	Metodologie a zhodnocení literatury	3
2.	VÝVOJ FRANCOUZSKÉHO STŘEDOVĚKU.....	5
2.1	Cesta k jednotné Francii	5
2.2	Křesťanská Francie	6
2.3	Kapetovská dynastie.....	7
2.4	Stoletá válka.....	9
2.5	Vliv francouzských dějin na postavení ženy	12
3.	PŘÁVNÍ POSTAVENÍ ŽEN VE STŘEDOVĚKU	13
3.1	Římské právo	13
3.2	Germánské právo	14
3.3	Rodina a příbuzenské vztahy	16
3.4	Manželství z pohledu křesťanské víry.....	16
3.4.1	Souhlas s uzavíráním manželství	18
3.4.2	Převody majetku v manželství a dědické právo	20
3.4.3	Nerozlučitelnost manželství	24
3.5	Církevní normy pro život v manželství	25
3.5.1	Ustavení monogamie a cizoložství	25
3.5.2	Prostituce	27
3.5.3	Konkubinát a nemanželský původ dětí	28
3.5.4	Incest	29
4.	ŽENY A KLÁŠTERNÍ ŽIVOT	32
4.1	Řeholnice	32

4.2	Šlechtičny žijící v kláštorech	34
4.3	Bekyně	35
4.4	Klášterní školy a vzdělání.....	36
4.5	Středověká literatura.....	38
5.	ŽENY NA VENKOVĚ A VE MĚSTĚ	42
5.1	Rolnické ženy.....	42
5.2	Měšťanky.....	45
6.	ŽIVOT UROZENÝCH ŽEN	50
6.1	Královský dvůr.....	50
6.2	Eleonora Akvitánská a rozkvět kurtoazie.....	52
6.2.1	Kurtoazie	54
6.3	Politická moc žen v pozdním středověku	55
6.3.1	Jana z Arku	56
7.	ZÁVĚR.....	58
8.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	60
	Prameny	60
	Literatura.....	60
9.	RESUMÉ	64
10.	PŘÍLOHY.....	65

1. ÚVOD

Sociální vztahy mezi oběma pohlavími ve středověku určoval dobový antifeminismus. Žena měla od přírody druhořadé postavení a musela se spoléhat na mužovu podporu, ale zejména křesťanský středověk postavil rozdílnost pohlaví do středu zájmu. Z pohledu Písma a jeho interpretací měla žena vždy druhořadou roli. Ženu totiž stvořil Bůh až jako druhou, po Adamovi, což mělo také reprezentovat její podřadnost vůči muži, a jelikož byla Eva původkyní prvotního hříchu, byla jí a všem dalším ženám po ní připisována hříšná povaha, a jejich slabost jí podlehnout. Zejména přívrženci asketického ideálu křesťanské víry takto zavrhovali ženu a stejně tak i manželství. Později se manželství uznávalo zejména z důvodu plození dětí, jako únik hříšnému smilstvu, ale sňatek ve středověku zejména znamenal mír, který byl mezi dvěma rody nastolen a zpečetěn po období sporů. Jako nástroj míru se nevěsta ocitala v roli, která přesahovala její vlastní osud i konkrétní přání.

Ve středověké křesťanské společnosti nebylo ženě přiděleno žádné zvláštní místo. Vymezovaly ji především soubory požadavků ze strany příbuzenstva a její rodiny, bez kterých by nebyla uznána jak právně, morálně a ekonomicky samostatná bytost. Zákon neustále zdůrazňoval zcela podřízenou přirozenost ženského pohlaví, a všude, kde bylo kanonické právo základem zákonodárství, se vyskytovaly zákony o dědické posloupnosti, které obětovaly zájmy dcer a manželek. Po uzavření sňatku žena v pozdním středověku většinou ztrácela právo disponovat se společným majetkem, zatímco předtím s ním mohla nakládat po manželově smrti, ale i za jeho života zcela volně. Zhoršující se ekonomické postavení žen na konci středověku a snížení možnosti spravovat vlastní majetek, vedlo k podceňování hodnoty ženy, které bylo cítit z mnoha dobových misogynních textů.

1.1 Cíle a struktura práce

V bakalářské práci se snažím najít odpovědi na hypotézy. Dále se zamýšlím nad rolí středověké ženy ve francouzské společnosti a zhodnocuji její rozdílné postavení vůči mužům. Hlavní pozornost je věnována každodennímu životu středověké ženy. Odpovím na otázku, jakým způsobem ovlivnilo křesťanství společenský statut ženy. Stanovím hypotézy, které se snažím v průběhu práce vyvrátit či potvrdit. V hypotéze č. 1 se zabývám vztahem společnosti k ženám a jejich přínosem společnosti. Vzhledem k tomu, že byla žena považována za druhořadou bytost, která podléhala autoritě svého otce nebo manžela, tak předpokládám, že její vliv ve středověké společnosti byl zanedbatelný. V hypotéze č. 2 se soustředím na to, zda se v průběhu středověku měnilo společenské postavení ženy a jestli bylo v nějaké etapě středověku právní postavení ženy příznivější.

Práce se zabývá postavením ženy ve Francii v průběhu středověku. Nejprve v druhé kapitole vymezuje Francii v období středověku a zabývá se společnostmi, které utvářely středověký francouzský lid. Třetí kapitola se zaměřuje na právní postavení ženy z pohledu raných středověkých společností, které se usazovaly na území dnešní Francie, zkoumá, jaký vliv mělo na postavení ženy křesťanství, a dále je věnovaná otázce manželství. Nejprve se zaměřuje na postavení ženy v rodině, a otázku manželství, kterou zkoumá z pohledu teologů od počátků křesťanství do pozdního středověku. Následně se zabývá nutností souhlasu obou svatebčanů k manželství a jeho vývojem během středověku. Zaměřuje také na práva žen, zjišťuje, jak docházelo mezi manželi k převodu majetku, zkoumá otázku dědictví a změny týkajících se práv žen v průběhu středověku. Věnuje se také možnostem rozluky manželství.

V návaznosti na manželství se práce věnuje ustanoveným církevním normám. Zabývá se otázkou monogamie, a zkoumá, jak byly ženy znevýhodněny z hlediska práva, pokud se, stejně jako muži, dopustily

cizoložství. Kromě manželství se práce zabývá praktikováním konkubinátu, který byl postupně církví omezován, a právo na konkubínu už měli pouze neženatí muži. Dále je v práci zahrnuta otázka prostituce a jejího praktikování na území Francie během středověku. Také je zde zahrnut incest, který byl ve středověku nejčastějším důvodem rozpadu manželství.

V rámci vymezení všech společenských stavů žen ve Francii se práce zabývá ve čtvrté kapitole řeholnicemi, jejich každodenním životem, který se utvářel v průběhu středověku a v rámci stavu se zaměřuje i na klášterní školy, jež byly prvními místy vzdělání. Pátá kapitola vymezuje ženy na venkově, které srovnává se stavem měšťanek. Na závěr se práce zabývá v šesté kapitole urozenými ženami, které disponovaly politickou mocí.

1.2 Metodologie a zhodnocení literatury

Důležitým zdrojem informací při zpracování této práce je primární, ale zejména sekundární literatura. Práce vychází z českých a zahraničních publikací. Při psaní své bakalářské práce využívám přímé i nepřímé historické metody. Přímá metoda vychází z pramenů, které bezprostředně popisují minulost. Nepřímá metoda se užívá, pokud se nedochoval přímý pramen. Zde se dá využít pramen podobné historické skutečnosti. Zejména v první části práce užívám diachronní postup k historickému vývoji, kdy popisují historický vývoj na francouzském území. Dále užívám synchronní metodu, kdy sleduji historický vývoj od začátku středověku až do jeho konce z pohledu práv středověké ženy, manželství a jednotlivých společenských stavů středověkých žen. Užívám také komparativní metodu, kdy porovnávám, jak se měnilo postavení ženy v jednotlivých etapách středověku. Vycházím z analýzy domácí i zahraniční literatury. Jako prameny jsem použila dobovou korespondenci a díla středověkých spisovatelů, dostupné ve formě knižních publikací.¹

¹ HROCH, Miroslav a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, s. 204–208.

Pro nastínění historické situace na území Francie ve středověku vycházím z knihy od André Mauroise *Dějiny Francie*² a z knihy od Georsege Dubyho *Dějiny Francie od počátků po současnost*.³ Zde autoři přehledně popisují průběh dějin a utváření francouzské společnosti ve Francii. Při popisu středověké rodiny a manželství se opírám o knihu od Georsege Dubyho *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*⁴ a Leah Otis-Courové *Rozkoš a láska: Dějiny partnerských vztahů ve středověku*.⁵

Při zkoumání hlavního tématu práce, totiž každodenního života jednotlivých společenských stavů žen ve Francii, jsem využila vydaných pramenů i sekundární literatury. Z vydaných pramenů je to Dhuodina příručka⁶, kterou napsala pro svého syna v 9. století. Jedná se o první výchovnou příručku napsanou na území Francie a důkaz, jaké vzdělanosti mohly nabýt urozené ženy. Další z vydaných pramenů je korespondence mezi Heloisou a Abélardem⁷ z 12. století. Jedná se o milostné dopisy, ze kterých můžeme sledovat obraz středověké společnosti. Ze sekundární literatury využívám hlavně knihy Edith Ennenové *Ženy ve středověku*⁸ a publikaci od Régine Pernoudové *Žena v době katedrál*.⁹ Obě dvě monografie udávají ucelený přehled o životě žen ve středověku a byly pro tuto práci velkým přínosem. Při zpracování bakalářské práce je samozřejmě využita celá řada dalších monografií, studií a článků, které poskytují další důležité informace.

² MAUROIS, André, *Dějiny Francie*, Praha 1994.

³ DUBY, Georges, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003.

⁴ DUBY, Georges, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003.

⁵ OTIS-COUR, Leah, *Rozkoš a láska: Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2002.

⁶ BONDURAND, Edouard, *Dhuoda, Manuel pour mon fils*, Paris 1978.

⁷ PAVEL, Jakub, *Abélard a Heloisa: Dopisy utrpení a lásky*, Praha 1976.

⁸ ENNEN, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.

⁹ PERNOUD, Régine, *Žena v době katedrál*, Praha 2002.

2. VÝVOJ FRANCOUZSKÉHO STŘEDOVĚKU

2.1 Cesta k jednotné Francii

Území, které tvoří dnešní Francii, bylo místem, kde se usazovaly různé civilizace. Koncem doby bronzové se zde usidlovaly keltské kmeny, které přicházely z podunajských oblastí. Keltové si postupně podmanili kmeny Ligurů a Iberů, které žily na území Francie od začátku prvního tisíciletí před naším letopočtem. Keltské společnosti byly rozděleny do klanů, jejichž jména daly název i některým francouzským městům.¹⁰ Některé kmeny měly krále nebo tyрана, většinou ale byly oligarchiemi, které mezi sebou soupeřily. Kvůli neustálému soupeření neměla vláda Keltů dlouhého trvání a Galie byla podmaněna Římany, jejichž vláda trvala přes pět století.¹¹ Po dobu římské nadvlády Galie výrazně prosperovala. Galové ovládali pokročilé techniky zpracování železa a kovářství, byli výtečnými řemeslníky a umělci a své produkty prodávali Římské říši.¹²

Tři století po dobytí Galie zajišťoval Řím její bezpečnost. Odstup od barbarů udržovala okrajová demilitarizovaná území podél Dunaje a Rýna, avšak roku 275 římská ostraha Rýna skončila. Občanům Galie se znelíbilo vojenské povolání, a raději si zaplatili, aby na jejich místo byli dosazeni Germáni. Císařové tedy verbovali barbary a posílali je na hranice, na základě nařízení jim byla přidělována půda a Galii tedy začali čím dál více okupovat germánské kmeny.¹³

Vizigóti v pátém století obsazovat Akvitánii, Burgundové údolí Seiny a Rhône, Alemani Alsasko a sever Galie Frankové. Setkávali se jen s nepatrným organizovaným odporem. Docházelo k postupnému mísení mezi Galoromány a Germány. Pokud si vzal Germán Galorománku za ženu, jejich děti mluvili matčíným jazykem. Latina postupně převládla nad němčinou, která se v lidové řeči uchytila jen ve vojenských výrazech.¹⁴

¹⁰ Například kmeny: *Parisii* (Paříž), *Bituriges* (Bourges), *Lexovii* (Lisieux), *Ebroici* (Evreux).

¹¹ MAUROIS, André, *Dějiny Francie*, Praha 1994, s. 11–16.

¹² DUBY, Georges, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003, s. 77.

¹³ MAUROIS, s. 16–20.

¹⁴ MAUROIS, s. 20–22.

Vpády nových kmenů přiměly Galoromány a Germány ke spolenectví. V roce 437 napadli Hunové Burgundy, ale v roce 451 je Galové, Frankové a Římané porazili a vyhnali po bitvě na Katalaunských polích. „*A tak Atila vyhlásil Gótům válku. Gótové se však prostřednictvím poslů obrátili na Římany a získali pomoc od patricije Aetia. Tento Aetius však ještě přibral Franky a Sarmaty a Burgundy, Sasy, Ripuálce, Britony a další mnohé národy Galie a Germánie. Přišel Gótům na pomoc.*“¹⁵ Germáni chápali, že jestliže zde chtějí vládnout, měli by umět mluvit latinsky a znát římský zákon. Po pádu Západořímské říše v roce 476 se stala Galie neorganizovaným státem, jež následně ovládl vůdce Franků, Chlodvík.¹⁶

2.2 Křesťanská Francie

Klíčovým obdobím pro zrod myšlenky jednotného franského národa byla léta Chlodvíkovy vlády. Jako francký král vedl svůj lid v řadě úspěšných válečných tažení, jež z Franků učinily jeden z nejsilnějších germánských kmenů.¹⁷ Mocnější postavení také získávala katolická církev. Chlodvík, který byl nejdříve pohanem, přijal křest až po svatbě s katoličkou Klotildou.¹⁸ Zajistil si tak podporu biskupů, jejichž cílem bylo porazit ariánství v Galii. Dynastie merovejských králů vládla ve Franské říši přes tři sta let, po Dagobertově smrti byl však úpadek Merovejců neodkladný. Merovejské krále oslabovala stále stoupající moc majordomů a Franská říše čím dál více upadala, pohromadě ji stále drželo křesťanství.¹⁹

Kolem roku 725 vstoupili na území Francie Arabové, kteří nebyli tak přizpůsobiví jako Germáni. Začátkem 8. století ovládli už téměř celé Středozeší. Hradba nevěřících odřízla Franskou říši od křesťanského Východu a moc králů se oslabovala. Ke skutečné moci se dostali vysocí královští úředníci, majordomové. Majordomus Karel Martel zastavil nájezd arabského vládce Španělska roku 732 v bitvě u Poitiers. Nadále

¹⁵ DRŠKA, Václav, *Dějiny Burgundska: Nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 18.

¹⁶ MAUROIS, s. 21–22.

¹⁷ AMBROŽOVÁ, Linda, *Germáni: Dějiny a zrod rasové teorie*, Antropowebzin 2-3/2008, s. 20.

¹⁸ PERNOUD, Régine, *Žena v době katedrál*, Praha 2002, s. 15.

¹⁹ MAUROIS, s. 22–26.

bylo udržováno spojenectví s Římem. Syn Karla Martela, Pipin III. Krátký se stal roku 751 prvním franským králem karolinské dynastie.²⁰ Karel Veliký, syn Pipina III. Krátkého byl papežem vysvěcen na krále Franků a Langobardů, a jmenován římským patriciem. Považoval se za protektora křesťanství, dlouho zápasil se Sasy a pomocí nejrůznějších metod dovršil obrácení pohanů ke křesťanství.²¹

Roku 800 byl Karel Veliký, vládce karolinské dynastie, korunován na císaře Římanů, čímž se stal skutečným východořímským konkurentem. Karlova velikost spočívala v tom, že podnikl pokus vytvořit civilizovanou, normám víry a práva podřízenou společnost. Budování státu podle závazných právních norem a křesťanské etiky, především s ohledem na ochranu slabých, církve, vdov a sirotků, platilo ve středověku i později za vzor panovnického jednání.²² Politika jeho syna, Ludvíka Zbožného, představovala od konce 20. let především sérii vynucených kroků, kterými reagoval na nespokojenost opozičních skupin. Ludvík měl z prvního manželství už tři syny a jeho primárním cílem bylo zajistit podíl i pro svého posledního syna, budoucího krále, Karla II. Holého.²³ Po neustálém soupeření se zbylí tři synové dohodli, roku 843, na verdunském dělení říše. Karel Holý obdržel Neustrii, Akvitánii a španělské marky. Lothar dostal úzký pás země táhnoucího se od Severního moře až po Kalábrii.²⁴ Ludvík Němec spojil Austrasii, Bavorsko, Švábsko a Sasko.²⁵

2.3 Kapetovská dynastie

V roce 888 už bylo možné napočítat na území Franské říše sedm království a spojení do jedné říše už nebylo možné, jelikož se začaly utvářet národní charaktery. Jednotlivé kmeny na území říše byly

²⁰ VEBER, Václav, *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*, Praha 2004, s. 632.

²¹ MAUROIS, s. 27–30.

²² HAGERMANN, Dieter, *Karel Veliký: Vládce Západu*, Praha 2002, s. 372.

²³ DRŠKA, s. 92.

²⁴ Lotrinsko vděčí na svůj název právě díky panovníkovi Lotharu II., synovi Lothara I.

²⁵ MAUROIS, s. 30–34.

ohrožovány Normany ze severu a Saracény na jihu. Monarchii také vyčerpával boj mezi dvěma rody, Karlovcí a Robertovci²⁶. V roce 987 se sešli velmoži Francie k volbě nového panovníka, rozhodovalo se mezi Karlovcem Karlem Francouzským a Hugo Kapetem. Díky církevní podpoře Hugo Kapet nakonec volbu vyhrál.²⁷

Celému jedenáctému století vévodily tři hlavní události. První událostí bylo dobytí Anglie Normany, pro francouzského krále byla nyní trvalou hrozbou existence velkého vazala, Viléma Dobyvatele, který se stal i mocným panovníkem. K druhé významné události došlo v roce 1095, kdy papež Urbanem II. vyhlásil křížovou výpravu. Francouzská civilizace dosáhla na Blízkém východě privilegovaného postavení. A třetí významnou událostí byl vznik třetího stavu ve Francii, který souvisel se zakládáním nových měst.²⁸

V jedenáctém a dvanáctém století se nová třída opírá o krále Ludvíka VI. a podporuje ho proti feudálům. Král Ludvík VI. Tlustý vystupoval jako ochránce lidu a podporoval města. Zemřel mlád, ale stihl oženit svého syna, budoucího krále Ludvíka VII., s Eleonorou Akvitánskou, která přinesla věnem celý jihozápad Francie až po Pyreneje. Francie byla v této době velmocí druhého řádu.²⁹ Syn Ludvíka VII., Filip II. August, zdědil znepokojivou situaci, ohrožován Anglií a římskoněmeckou říší nakonec, v rozhodujících měření sil, dokázal porazit císaře a Plantagenety z Francie vyhnat. Úkolem královské politiky byla obnova římského pojetí státu. S výjimkou několika mocných vazalů již nikdo nemohl popřít kapetovskou dynastii a legitimitu její moci. Filip August byl prvním Kapetovcem, který mohl zanedbat pomazání vlastního syna ještě za svého života, aniž by se dopouštěl nerozvážnosti.³⁰ Ludvík VIII. usedl na francouzský trůn bez sebemenších potíží. Jeho vláda však trvala

²⁶ Později Kapetovci.

²⁷ EHLERS, Joachim; MÜLLER, Heribert; SCHNEIDMÜLLER, Bernd a kol., *Francouzští králové v období středověku*, Praha 2003, s. 76–77.

²⁸ MAUROIS, s. 41–43.

²⁹ Tamtéž, s. 45–48.

³⁰ DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 164.

pouhé tři roky. Francie byla uvržena do bojů o trůn mezi regentkou, již byla vdova Blanka Kastliská, a koalicí v čele s Kapetovcem a vévodou bretaňským Pierrem Mauclerckem; královna Blanka však trůn pro svého syna Ludvíka ubránila. Ludvík IX. byl velmi zbožný panovník. Pro zachování míru s Anglií vrátil Plantagenetům Poitou, Gaskoňsko a Guyenne, na oplátku od anglického krále požadoval, aby mu za tato území složil lenní přísahu a upustil od všech anglických nároků na kontinent. V roce 1270 Ludvík zemřel a předal vládu svému synovi.³¹

Kapetovci byli nejen legitimními nástupci, ale začali být vnímáni i jako boží zástupci, kteří se dokázali obejít bez cizí pomoci. Po Filipu Augustovi a Ludvíku Svatém uzavřel trojici velkých Kapetovců Filip IV. Sličný. Filip zdědil silnou vládu a ještě ji posílil. Majetek království se v důsledku dědictví, smluv a sňatků rozrůstal, nicméně taková administrativa byla velmi drahá, což vedlo k zavedení nových daní. Za Filipovy vlády docházelo opět ke sporům Francie s Anglií. Všechny spory se týkaly toho, že pánem Guyenne byl anglický král. Nespočetné incidenty nakonec vyvolaly válku. Anglický král Eduard však nakonec Guyenne uhájil a oženil se se sestrou Filipa IV. Markétou. Svého syna, budoucího krále Eduarda II., oženil s Isabellou, dcerou francouzského krále, což byla jedna z příčin Stoleté války.³²

2.4 Stoletá válka

Stoletá válka byla dlouhotrvajícím konfliktem mezi Anglií a Francií. Tento problém nabyl naléhavosti v roce 1328, kdy zemřel francouzský král Karel IV. Sličný bez dědice. Nárok na trůn uhájil Filip z Valois, který svým nástupem ukončil vládu dynastie Kapetovců. Anglický král Eduard III. složil králi Filipovi lenní přísahu za Guyenne, ve skutečnosti však jen získal čas na přípravu vojsk a zbrojení. V roce 1340 vlastnil Eduard III. Anglický nejmodernější armádu v Evropě.³³

³¹ MAUROIS, s. 48–51.

³² DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 242–243.

³³ MAUROIS, s. 68–69.

Hlavním důvodem Stoleté války byla snaha krále Eduarda III. získat francouzský trůn. Dalším důvodem bylo také plenění bohaté Francie, ale zejména pak otázka Flander. Pastervecká Anglie a zpracovatelské Flandry se vzájemně potřebovaly. Eduard III. ukončil válečné přípravy a v roce 1337 vyzval Filipa VI. k boji, když popřel jeho legitimitu a vyslovil nárok na francouzský trůn. V roce 1346 se odehrála bitva u Kresčaku, kde byla francouzská jízda poražena pěšími waleskými lučištníky. Eduard III. se zmocnil Calais, tuto oblast si Anglie udržela až do doby Alžběty I.³⁴ Válka znovu vypukla za francouzského krále Jana Dobrého, který měl za soka prvorozeného syna Eduarda III., Černého prince. Francouzský král Jan byl zajat a regentem se stal jeho syn dauphin Karel. Válka byla nákladná, ve Francii rostly ceny a inflace. Na venkově i ve městech se navíc šířil mor, který byl příčinou úbytku velkého množství obyvatelstva ve Francii. Anglický král se zřekl nároku na francouzský trůn, když kromě Guyenne získal Poitou, Périgord, Limousin a další kraje. V roce 1364 se dauphin Karel stal králem a započal, s pomocí Bertranda du Guesclina, s reorganizací armády.³⁵ Bertrand byl vynikajícím vojákem a v době Karlovi smrti, v roce 1380, zbavil království téměř bez boje většiny Angličanů.³⁶

Nástupcem Karla V. se stal jeho syn Karel VI., duševně nemocný panovník, během jehož vlády zápasili o moc burgundský a orleánský vévoda, a další jeho příbuzní.³⁷ V roce 1415 anglický král Jindřich V. uplatnil nároky Eduarda III. na francouzský trůn. Očekával, že sňatkem s dcerou Karla VI., Kateřinou Francouzskou, získá francouzské kraje. To Karel VI. neakceptoval a válka byla nevyhnutelná. Jindřich V. se vylodil v Normandii, dostal se až do Calais a zvítězil v bitvě u Azincourtu, kde zahynulo přes deset tisíc Francouzů.³⁸ Smlouvou z Troyes v roce 1420 přinutila Isabela svého chotě Karla VI., aby provdal svou dceru Kateřinu

³⁴ DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 243–244.

³⁵ FROISSART, Jean, *Kronika Stoleté války*, Praha 1997, s. 11.

³⁶ MAUROIS, s. 69–74.

³⁷ DRŠKA, s. 205.

³⁸ DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 262.

za Jindřicha V. Anglického a učinil z něj tak regenta Francie a posléze i následníka trůnu. V roce 1422 zemřeli Jindřich V. i Karel VI. a v Paříži vládl jako anglický regent vévoda z Bedfordu. O zemi zatím zápasili dva uchazeči o trůn, desetiměsíční dítě Jindřich VI. a dauphin Karel, který nakonec svou pozici uhájil.³⁹

Roku 1429 přišla z Lotrinska do Chinonu za dauphinem Johanka z Arku, která slyšela hlasy z nebes. Karel VII. ji postavil do čela francouzského vojska a její pomocí se mu podařilo osvobodit Orleáns. Dauphin byl pomazán v Remeši, což mu zajistilo legitimní postavení na francouzském trůnu. V roce 1430 byla Johanka z Arku zajata Burgundčany, kteří ji vydali do rukou Angličanů a roku 1431 byla odsouzena a upálena na hranici jako kacířka. V roce 1435 kapituloval burgundský vévoda Filip Dobrý a skončila občanská válka ve Francii, o rok později se králi vzdala Paříž.⁴⁰

Francie byla po válce zpustošená, bylo zapotřebí nejdříve zreorganizovat armádu a finance. Karel VII. se připravoval k nevyhnutelnému zápasu s mocnými vazaly, kteří nerespektovali královskou autoritu. V roce 1440 povstali proti králi vazalové společně s jeho synem, budoucím králem, dauphinem Ludvíkem. Ludvík XI. byl velmi schopný panovník. Protože věděl o Angličanech, že jsou nakloněni válce s Francií, začal jim vyplácet tribut, padesát tisíc stříbrných dukátů králi, šestnáct tisíc ministrům a navíc dary v podobě stříbrného nádobí. Tímto fakticky ukončil stále ještě hrozící válku, která byla formálně ukončena smlouvou z Picquigny v roce 1475.⁴¹

V roce 1477 získal král Burgundsko a Picardii. Aby ovládl zbytek území, pokusil se oženit svého sedmiletého syna s Marií Burgundskou, dědičkou Burgundska, úsilí však bylo zbytečné, protože se provdala za Maxmiliána Habsburského. Jediným problémem nadále zůstávaly

³⁹ MAUROIS, s. 75–81.

⁴⁰ DRŠKA, s. 253–254.

⁴¹ FROISSART, s. 82–85.

Flandry, které Marie přinesla věnem Maxmiliánovi. Tímto činem zahájila dlouhotrvající rivalitu mezi francouzským králem a císařem. V roce 1482 Marie Burgundská zemřela. Ludvík dosáhl toho, že je její dcera, Markéta Habsburská, zaslíbena Ludvíkovu synovi, dauphinu Karlovi. Bylo dohodnuto, že mu věnem přinese Franche-Comté a Artois. V roce 1480 připadlo králi Ludvíkovi rovněž Maine a Anjou. Ludvík XI. po sobě zanechal slabého následníka Karla VIII. V 15. století došlo ke sjednocení Francie a zformovaly se její hranice. Úkolem francouzských panovníků v dalších letech bylo ještě definovat hranice na severu a severovýchodě Francie.⁴²

2.5 Vliv francouzských dějin na postavení ženy

Historické dění ve středověku na území dnešní Francie ovlivňovalo i postavení žen. V souvislosti se společnostmi, které se zde usazovaly, což byly Galové, Římané a Germáni, se měnilo i jejich právní postavení. V rámci šíření křesťanství ve středověku se začaly zakládat první ženské kláštery, které se staly i místy vzdělanosti. V souvislosti se stěhováním venkovského obyvatelstva do měst vznikl nový stav měšťanek, které užívaly díky svým manželům zvláštní privilegia. Během křížových výprav docházelo k odvodům velkého množství mužského obyvatelstva do válek, a ženy, které zůstaly, mohly rozhodovat v nepřítomnosti svých manželů samostatně. V rámci Stoleté války a opakovaných morových ran zase došlo ke značným ztrátám na životech francouzského obyvatelstva, včetně žen, a k zániku mnoha francouzských vesnic a měst.

⁴² DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 275.

3. PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽEN VE STŘEDOVĚKU

3.1 Římské právo

Osobní postavení ženy a její vztahy k rodičům nebo k manželovi patřily v římské společnosti do kompetence domu, v němž byl otec, tchán nebo manžel všemocným vládcem. Římská žena však nebyla omezena na *gynaikeion*⁴³ jako ženy v Řecku, ani uzavřena v harému, jak tomu bylo později v islámských společnostech. Později za císařství se její postavení zlepšilo. Od dob císaře Augusta, kdy odpadlo rodové poručnictví po otcově smrti a otcova práva tak nepřecházela na jiného mužského příbuzného, se žena stala samostatnou právní osobou schopnou vést veškerá právní jednání, ale nadále nehrála žádnou oficiální politickou roli a nemohla přijímat žádné administrativní úlohy. V roce 76 po Kr. přijal senát usnesení, které odnímal ženám právo ručit za jiné osoby, což pro ně znamenalo omezení v obchodním životě. Toto ustanovení bylo později často uplatňováno a udrželo se po celý středověk.⁴⁴ Pokud se jednalo o římskou občanku, mohla si vydobýt lepší postavení, než jí bylo přiznáno v římském právu. Žena podle práva mohla před soudem zastupovat pouze sama sebe, nicméně jsou známy případy některých žen, které toto pravidlo porušily, a úspěšně zastupovaly v soudních sporech i jiné účastníky. V době pozdního císařství se začalo ženě přiznávat právo na jistou ochranu stanovením trestů v případě únosů nebo znásilnění.⁴⁵

Rozhodující událost v údělu ženy přišla s šířením křesťanství. V Římě šířily křesťanské komunity svým kázáním rovnost mezi mužem a ženou. Ženy začaly požadovat možnost odmítnout sňatek s mužem, jehož jim určil jejich otec a zachovat si panenství pro nebeské království. Jejich požadavky ale nebyly chápány, dívky se tímto stavily proti, prozatím nezpochybnitelné, autoritě otce. Ten byl povinen zachovat život svým synům v zájmu vojenských potřeb státu, ale ze svých dcer si

⁴³ Gynaikeion byla místnost pro ženy, často poblíž ložnice, kde se řecké ženy přes den zdržovaly.

⁴⁴ ENNEN, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001, s. 33.

⁴⁵ GRUBBS, Judith Evans, *Women and the Law in the Roman Empire*, London 2002, s. 62–71.

zpravidla ponechal jen jednu, nejstarší. Zmínky o dvou dcerách v jedné římské rodině jsou výjimečné. Nyní se tyto dívky, kterým jejich otec daroval život, postavily proti zákonům a mravům římského světa. Teprve kolem roku 390 odňal občanský zákon otci právo nad životem a smrtí vlastních dětí.⁴⁶

Antická společnost vždy ctíla manželské dvojice a uznávala jejich společenskou funkci a s ohledem na tuto skutečnost se žena jako matka těšila nepopíratelné úctě. Křesťanské společenství, vedle hodnoty manželského páru, začalo uznávat a ochraňovat i opomíjené vdovy a panny. Ženy nyní hrály nepopíratelnou úlohu při šíření víry, zejména v prostředí římské aristokracie. První konverze ke křesťanství se ve 4. století se týkaly hlavně žen. Jedním z faktorů šíření křesťanství byly sňatky mužů s těmito křesťankami a i díky tomu se nové náboženství brzy ujímalo, a v 5. století už se stalo dominantním.⁴⁷

3.2 Germánské právo

Podrobné líčení života Germánů najdeme ve spise *Germánie*, jejímž autorem je římský historik Tacitus. Podává zde velmi pozitivní obraz o germánských ženách, kde se dovídáme, že muži nepohrdali jejich radami a dbali na jejich výroky. Idealizovaný obraz Germánek vrcholí v jeho slavné větě: „*Germáni dokonce věří, že je ženám vlastní něco božského a vizionářského.*“⁴⁸ Nicméně právní postavení ženy bylo v římském císařství mnohem příznivější.⁴⁹

Římské a křesťanské myšlení pronikalo i do právních představ Germánů. Germánská kmenová práva, tzv. *Leges*, byla ovlivněna především římským právem, které platilo v Západořímské říši. Tento vliv se silně prolínal v písemných právních záznamech těch Germánů, kteří se usadili v oblastech bývalé římské říše se značným podílem římského obyvatelstva, tj. Gótů a Burgundů, v menší míře Langobardů a sálských

⁴⁶ PERNOUD, s. 20–21.

⁴⁷ Tamtéž, s. 23–27.

⁴⁸ „*Inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant.*“

⁴⁹ AMBROŽOVÁ, s. 14.

Franků. Tyto *Leges* byly těmi nejstaršími právy, které vznikaly od konce 5. století až do 7. století. Obsahovaly katalogy trestů za přečiny proti majetku a životu, sňatkové a dědické zákony.⁵⁰ Například svatební dar chápali Germáni jinak než Římané, zatímco germánský svatební dar odpovídal římskému daru muže nevěstě před sňatkem (*donatio ante nuptias*), v římském právu bylo svatebním darem nevěstino věno. Oba tyto svatební dary byly znakem legitimního sňatku.⁵¹

Žena sice nebyla úplně bezprávná, ale nemohla se účastnit právních jednání. Germánská práva jí neumožňovala samostatně vystupovat před soudem, spravovat svůj majetek a byla rovněž znevýhodněna v otázce dědického práva. Mladé dívky musely zachovávat mimořádnou mravní čistotu a manželky bezpodmínečnou věrnost.⁵² Znásilnění ženy bylo přísně stíháno, ale stejně přísně bylo trestáno i obnažení její hlavy a trhání vlasů. Barbarské národy také mimořádně ochraňovaly těhotné ženy a ženy v plodném věku, za jejichž vraždu byly stanoveny přísné tresty.⁵³ Dokázaná nevěra, čarodějnictví a hanobení hrobu dovolovaly muži ženu zapudit. Ze žádného jiného důvodu muž neměl právo svou ženu opustit, a jestliže tak učinil, musel odejít z domu a zanechat v něm veškerý svůj majetek.⁵⁴

Žena byla především definována svým vztahem k rodině a manželovi. Zejména v případě Evropy se předpokládalo, že keltská a germánská společenství byla organizována v početných klanech, jež řídily všechny stránky ekonomického a společenského života, a že tyto klany se postupně rozpadaly na menší jednotky.⁵⁵

⁵⁰ ENNEN, s. 34.

⁵¹ Tamtéž, s. 33.

⁵² AMBROŽOVÁ, s. 15.

⁵³ ALEXANDRE-BIDON, Danièle; LETT, Didier, *Les enfants au Moyen Âge*, Paris 1999, s. 10.

⁵⁴ ENNEN, s. 34; 37.

⁵⁵ OTIS-COUR, Leah, *Rozkoš a láska: Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2002, s. 18–19.

3.3 Rodina a příbuzenské vztahy

Zvyklosti barbarských národů, které se během 5. a 6. století usadily v Galii, byly mnohem bližší keltským obyčejům než římským zákonům a římské správě. Když se císařství zhroutilo, docházelo nejspíš bez větších problémů k promísení Keltů s germánskými Franky, Burgundy a Vizigóty. Pro všechna tato etnika byla jádrem a podstatnou strukturou společnosti rodina, jako příbuzenství lidí stejné krve. Určující pro ně byla solidarita vytvořená přirozenými pouty, nikoli otcovská autorita jako u Římanů. Národy keltského a germánského původu byly otevřené pro novost evangelijních principů, jelikož rodinný systém, kterým už disponovaly, vedl k uznání nezrušitelného svazku mezi mužem a ženou, což by mohlo naznačovat, že měli jistý smysl pro rovnost obou pohlaví.⁵⁶

Křesťanská víra, ustanovila trvalou jednotu muže a ženy v úplné vzájemné rovnosti, a proto bylo křesťanské pojetí manželství významné především pro ženu. Rovnost, kterou ustanovilo, působila rozhodně v její prospěch, přesto ale v době, kdy byla žena pokládána za věc náležející muži, nebylo možné počítat s úplnou rovností práv.⁵⁷ Způsoby, jakým napsal evangelia svatý Pavel, se zdaleka neblížily rovnosti mezi mužem a ženou. Jsou známy jeho výroky z prvního listu Korintským, kdy říká: *„Hlavou každého muže je Kristus a hlavou ženy je muž. Muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy Boží, kdežto žena je odleskem slávy muže. Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže. V Kristovi ovšem není žena bez muže ani muž bez ženy, vždyť jako žena je z muže, tak i je muž skrze ženu“*.⁵⁸

3.4 Manželství z pohledu křesťanské víry

Manželství podle Starého zákona je popisováno ve čtyřech hlavních výrocích. Bůh si přál, aby lidský druh byl dvojího pohlaví, a aby se ta pohlaví spojovala, ale stvořil je navzájem si nerovná. Muž si uchovává

⁵⁶ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 136–137.

⁵⁷ BALABÁN, Milan, *Pojetí muže a ženy v Bibli*. In: Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha 1999, s. 113.

⁵⁸ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 138.

prvenství, je obrazem Božím, kdežto žena je z muže, a proto zaujímá nižší postavení. Údělem těchto dvou těl je vzájemné spojení, když muž opustí svého otce i matku a přilne ke své ženě, stanou se opět jedním tělem. Manželství tedy sice vede k jednotě, ale nestírá nerovnost. Žena je až druhá, skrze ni byl muž proklet a vyhnán z ráje. Dvojice je od té doby odsouzena spojovat se nedokonale, milovat se v hanbě, a žena je navíc potrestána tím, že je podřízena muži a rodí děti v bolestech.⁵⁹

Raná křesťanská učení manželství dokonce odsuzovala a byla přísně asketická. Například ve spise ze 4. století, *Adversus Jovinianum* vede sv. Jeroným proti ženě a manželství zuřivý boj. Prohlašuje zde, že manželství je samo o sobě zlo a každý manžel je nutně smilník. Projeví-li muž v milování se svou ženou trochu vřelosti, stává se z něj cizoložník, neboť dělá z manželky prostitutku. Sv. Augustin je ve svých postojích vůči manželství už mírnější. Připouští, že ačkoliv je muž prvotním hříchem odsouzen k smyslnosti, jež je nutně špatná, má možnost tomuto vpádu zla se postavit. Brání se mu manželstvím, které je spojením o něco méně nedokonalým. Sexuální akt je smrtelný hřích, jde-li o smilstvo, ale v manželství je to pouze hřích lehký, který může být vykoupen. Augustin viděl na manželství i něco dobrého. Díky němu se lidé mohou množit a sloužit i k ukročení ženské smyslnosti.⁶⁰

Manželství bylo ustanoveno v ráji, církev je jeho obrazem a sňatek se tedy měl uzavírat před jejími dveřmi. Manželce muž musel vládnout, ale šlapat po ženě se nemá, protože nebyla stvořena z Adamových nohou. Ani však z jeho hlavy, proto žena nemůže manželovi poroučet. Manželé jsou si rovni pouze v jednom, v manželských povinnostech. Manžel má odpovídat na ženiny požadavky, ale musí je mít pod kontrolou.⁶¹

⁵⁹ DUBY, Rytíř, *žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003, s. 21.

⁶⁰ KOPIČKOVÁ, Božena, *Žena evropského středověku v zajetí své doby*. In: LENDEROVÁ Milena (ed.), *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 14–15.

⁶¹ FOSSIER, Robert, *Ces gens du Moyen Âge*, Paris 2007, s. 94.

V 11. století biskup Burchard z Wormsu pohlížel na manželství především jako na záležitost sociální. V jednom ze svých dekretů Burchard definuje, čím se liší konkubinát od legitimního manželství. Zdůrazňuje hlavně, že svatba by měla být veřejná a okázalá. O obřadu požehnání a o povinnosti novomanželů během tří nocí po svatbě zachovat cudnost se zmiňoval jen letmo.⁶² Stejně letmá byla i zmínka o vzájemném souhlasu snoubenců. Co se týkalo rozluky manželství, byl Burchard ve svých názorech značně pružný a pokládal za možné rozloučit i jiná manželství, než krvesmilná.⁶³

Praxe manželství na začátku 12. století byla stále ještě pod tlakem zvyklostí. Zvláště mezi šlechtou se stále udržuje konkubinát. Zdá se, že kromě královského domu a několika domů knížecích zůstával svatební obřad dlouho světskou záležitostí, alespoň pokud šlo o svatební oslavu, hostinu, průvod k obydlí a k ložnici novomanželů. Ve 12. století se rozšířil obřad, zavedený dvě století předtím pro sňatky královen, kdy se část obřadu přesunula do kostela, manželé zde poklekli a dostali požehnání.⁶⁴

3.4.1 Souhlas s uzavíráním manželství

Církev vypracovala ucelenou představu manželského práva, ale zásada o uzavření manželství na základě souhlasu obou stran byla církví jasně stanovena teprve v polovině 12. století.⁶⁵

Manželství založené souhlasem odpovídalo římskému pojetí manželského práva. Naproti tomu germánská společnost naplňovala manželství postupně. Docházelo k předání mladé ženy manželovi její rodinou a zpečetění smlouvy pohlavním spojením.⁶⁶ U prvních uzavírání manželství v karolinské Francii nebyli klerikové vůbec vítáni a instituce manželství stála z hlediska křesťanství zcela na okraji. Církevní představitelé se později začali zabývat manželstvím více, zejména řešili

⁶² ENNEN, s. 106.

⁶³ DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století III*, Praha 1999, s. 16.

⁶⁴ DUBY, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003, s. 124–126.

⁶⁵ Tamtéž, s. 74.

⁶⁶ OTIS-COUR, s. 95.

otázky incestu a zapuzení manželství. Také spojení krále jako únosce s unesenou ženou bývalo prohlašováno za zakázané. V nižších vrstvách společnosti, mezi lidmi, kteří nedisponovali velkými majetky a mezi poddanými, kterým nepatřilo ani jejich vlastní tělo, se praxe manželství christianizovala mnohem snadněji.⁶⁷

Od 8. století už církve nevyžadovala souhlas rodičů, který byl do té doby pokládán pro platnost manželství za nezbytný. Souhlas otce a matky byl v očích církve tím méně důležitý, čím více vystupovala o popředí hodnota manželství jako svátosti. Jejimi udělovateli byli sami snoubenci, kněz byl pouze svědkem. Ve feudálním období všeobecně dodržovaný rituál svatebního obřadu vyjadřoval to, co definovali teologové, jak ukazuje popis z roku 1072, který je pořízený na sněmu v Rouenu. Svatba se slavila dopoledne a veřejně. Snoubenci dostali od kněze požehnání, ale až po důkladném prostudování jejich rodokmenů. Odříkala se prostá formule - беру si Те за мужа/жену nebo tímto prstenem si Вас беру за мужа/жену. Ve feudálním období byla výměna slibů doprovázena výměnou prstenů, které potvrdily tento právní akt. Rozšířil se také zvyk roztáhnout nad hlavami svatebčanů, v průběhu kněžského požehnání, purpurový závoj. Toto gesto bylo úlohou svědků a znamenalo, že jejich účast při svatbě se stávala důležitou. Obřad, jaký se v té době ustálil, byl z hlediska církve významný tím, že znesnadňoval tajné sňatky, které se vynucovaly násilím a poskytovaly příležitost k podvodům.⁶⁸

V pozdější době můžeme pozorovat jakýsi zpětný vývoj. Vlivem obnovování římského práva ve Francii, v 16. století, vystupovaly do popředí tendence k opětovnému omezení svobody mladých párů, a manželské právní pravomoci byly podrobeny výhradně klerikální pravomoci. Tato opatření posílila opět i moc rodičů, kteří měli právo

⁶⁷ Tamtéž, s. 32–34.

⁶⁸ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 145–146.

vydědit ty děti, s jejichž sňatkem nesouhlasili. Ukazuje to, že středověké kanonické právo bylo v praxi mnohem feminističtější.⁶⁹

3.4.2 Převody majetku v manželství a dědické právo

Ve středověku neznamenal pro ženu přechod z jednoho rodu do druhého jen přestěhování fyzické, ale i přesun majetku. Systém darů a protidarů při uzavírání sňatku měl zajistit pevné propojení obou rodin, neboť svědčil o jejich přátelství a zároveň upřesňoval jejich společenské postavení.⁷⁰

Rodinné vztahy zachycené ve středověkých listinách byly do značné míry vztahy majetkovými. K převodu majetku docházelo při uzavírání manželství, a také zejména z hlediska dědického práva ve chvílích úmrtí. Římské a germánské zvyky se v tomto ohledu lišily. V římské společnosti přinášela do manželství věno rodina nevěsty, zatímco v germánské společnosti to býval spíše ženich, nebo jeho rodina. V 6. století byl už rozpor mezi germánskými a římskými zvyky méně důležitý. Římské právo nicméně stále více doporučovalo, aby byly podíly obou snoubenců rovnocenné.⁷¹ Věno, které se dále vyvíjelo pod římským a křesťanským vlivem, se stalo zároveň výbavou do manželství i podílem ženy na rodovém dědictví.⁷²

U šlechtických rodin bylo dědictví žen, díky velikosti manželova majetku, problematičtější. V 11. století začalo mezi šlechtou docházet ke změnám mezi příbuzenskými vztahy. Začala se prosazovat vertikální příbuzenství, a postavení i práva žen slábla. Vytratilo se právo žen na dědičné statky. Nejprve se dědičný podíl ženě připisovaný zasnubní smlouvou zmenšil a koncem 10. století představoval polovinu, v chartách sepsovaných po roce 1008 se podíl zmenšil na třetinu plus přídavek v podobě kousku pole nebo vinice. Po roce 1030 tento přídavek mizí.

⁶⁹ Tamtéž, s. 148.

⁷⁰ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane, *Žena a rodina*. In: LE GOFF, Jacques (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003, s. 245.

⁷¹ OTIS-COUR, s. 30.

⁷² Věno do manželství nenosily pouze ženy. Jsou známy případy, kdy syn dostal věno, když se rozhodl pro dráhu duchovního, ve chvíli, kdy opouštěl rodinu, nebo manžel přinesl věno do rodiny v případě, kdy se manželé usadili v domě nevěstinych rodičů.

Přežila-li však manželka svého muže, disponovala majetkem, který dostala při svatbě, až do své smrti. Pokud například zemřel pán domu a měl jen dcery, pak se veškerého majetku zmocnil manžel nejstarší z nich. Tak se to stalo na třech zámcích v mâconském kraji koncem 11. století.⁷³

Ve vrcholném středověku zaznamenal vklad do manželství dvě zásadní změny. Manželův vklad se změnil z přímého daru nevěstě v prosté užívání majetku v případě manželova předčasného úmrtí. Vdova mohla majetek užívat, ale nerozhodovala o něm. Po její smrti připadl celý majetek dětem z toho manželství, a v případě, že bylo bezdětné, dostala majetek manželova rodina. Druhou změnou je rostoucí význam nevěstina věna, jež značně převyšuje vklad manželův. Vklad manžela byl ale omezen nejvýše na třetinu jeho majetku.⁷⁴

Ty ženy, které obdržely věno od manžela, většinou rodiče z dědictví vyloučili, což ovšem neznamenal, že byly dcery ošizeny. V některých notářských záznamech bylo uvedeno, že věno dcery přesáhlo svou výší dědické podíly jejích bratrů. Uvedené opatření se začalo uplatňovat v téže době, kdy se církvi podařilo zavést zákaz incestu.⁷⁵ Manžel velice často ve své poslední vůli učinil ženu univerzální dědičkou, což bylo významné gesto v případě, kdy bylo manželství bezdětné.⁷⁶ Finanční zájmy ženy, i ženy vdané, byly ve 13. století dobře chráněny. Manželka zůstávala majitelkou svého vlastního jmění, manžel jej sice spravoval, měl z něj užitek, ale nedisponoval jím.⁷⁷ Na druhé straně vdané ženě příslušel podíl na všem, čeho manželé nabyli společně, a v případě úmrtí manžela měla prospěch i z části majetku,

⁷³ DUBY, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, s. 77; 83; 86.

⁷⁴ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 246.

⁷⁵ OTIS-COUR, s. 32–34.

⁷⁶ V Toulouse ve 13. století odkazovali ženám majetek zejména chudí lidé.

⁷⁷ Majetkové vztahy mezi manžely mohly být rozpracovány v tzv. *affrèment entre époux* – bratrství mezi manžely. To se dělo zejména v případě, kdy manželka přispěla větším majetkovým dílem. Do značné míry mohla diktovat smluvní podmínky a prosazovat své preference, například pokud jde o místo, kde budou manželé bydlet.

který patřil jemu. Podle většiny doložených zvyklostí to byla polovina u nešlechtických a třetina u šlechtických rodin.⁷⁸

Zvyky, jimiž se řídily majetkové vztahy mezi manžely do doby, než manželství ukončila smrt, se lišily podle konkrétní oblasti a příslušné společenské kategorie. V jižní Francii dávala aristokracie přednost systému věna. Žena přinesla do manželství věno, jež v případě předčasné smrti jejího manžela bylo vráceno jí, nebo její rodině, pokud zemřela bezdětná. V neurozených vrstvách obecně platilo, že manžel i manželka užívali svůj majetek společně. Jednalo se o majetek obou manželů, nebo ten, který získali za dobu manželství, čímž se vyloučila zděděná rodinná půda. S koncem středověku přešla kontrola tohoto majetku, ať už šlo věno, nebo společné vlastnictví do rukou manžela. Studium rodů v jižní Francii ukázalo, že manžel spravoval nejen majetek z věna, ale i tzv. *parafernálie*⁷⁹. Tento směr vývoje na konci středověku naznačoval oslabující se postavení žen.⁸⁰

Teorie a praxe se však, jako v mnoha jiných oblastech lišily. Vdaná žena teoreticky nemohla provádět obchodní nebo majetkové převody bez pomoci svého manžela, ale existují notářské záznamy, které dokazují, že ženy často jednaly v těchto záležitostech nezávisle. Manželka mohla převzít řízení domácnosti, v případě dlouhodobé nepřítomnosti manžela, například připojil-li se ke křížové výpravě, odebral-li se na zbožnou pouť nebo odcestoval za obchodem. Mohla být rovněž povolána v případě duševní nemoci svého manžela. Schopnost manželek spravovat domácnost je patrná i z toho, že manželé začali čím dál více svěřovat své nezletilé děti do opatrovnictví svým ženám a dávali jim přednost před svými mužskými příbuznými. To ukazuje na změnu úlohy ženy ve společnosti, protože v raném středověku se předpokládalo, že je to právě žena, která potřebuje ochranu, místo aby jí poskytovala. V germánském světě v raném středověku patřila žena pod tzv. *mundium* – ochranu

⁷⁸ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 151–152.

⁷⁹ Vlastní majetek manželky, který nebyl součástí věna.

⁸⁰ OTIS-COUR, s. 35.

svého otce, a po svatbě manžela. V pozdním středověku to však byla ona, kdo se po manželově smrti obvykle postaral o děti. Do manželství vstupovaly ženy v mladším věku než muži, často mezi šestnáctým a osmnáctým rokem, nicméně za dospělé byly považovány už ve dvanácti letech. Ve věku, kdy se ženy vdávaly, už nemusely mít otce, protože průměrná délka života byla kratší, a z toho vyplývá, že si velice často věno musely obstarávat samy. Záznamy ze 14. století z Marseille dokazují, že téměř v polovině případů si dívky obstaraly věno buď z dědictví, nebo z vlastních úspor.⁸¹

Na začátku 14. století se někteří právníci dovolávali sálského zákona, který zakazoval ženě dědit léna, neboť to prý bylo pouze právem mužů. V původním franském právu tomu tak skutečně bylo, takový byl obyčej, avšak proti jeho všeobecné platnosti mluví řada skutečností. Od 6. století se toho pravidlo vztahovalo pouze na dědičné rodinné statky a už za vlády Childericha I. (561-584) změnil takzvaný neustrijský edikt úplnou nezpůsobilost dcer na druhý stupeň následnictví.⁸² S výjimkou hlavního sídla byly všechny přírůstky rodinného jmění rozděleny rovným dílem mezi dcery a syny. Od 7. století u nešlechtických rodin přestala mít už všechna diskriminační opatření závaznou povahu, jak u sálských tak u ripuárských Franků, Vizigótů, Burgundů, Alamanů, Bavorů a dalších. Ve 14. století panoval zvyk, že jestliže žena přinášela věno, muž jí zase dával tzv. *douaire* (vdovský důchod). A je známo, že královny, jež tímto způsobem získaly nemalé prostředky, spravovaly své *douaire* během života i po smrti svých manželů.⁸³

Je zřejmé, že se situace vdané ženy mezi středověkem a francouzským klasickým obdobím zhoršila, což je patrné v otázce správy jejího majetku. Zhoršení je citelné v porovnání s předchozími staletími, kdy byl muž svrchovaným pánem pouze nad společným majetkem, nikoli nad svou ženou. Manžel nyní svou moc neuplatňoval tak, aby chránil

⁸¹ Tamtéž, s. 36–39.

⁸² To znamená, že dcery mohly dědit v případě, že neměly žádné bratry.

⁸³ DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století II*, Praha 1999, s. 132.

osobu nezpůsobilou, ale ve svém vlastním zájmu, na základě svého vyššího postavení hlavy manželského společenství. Vdaná žena se tím nestávala pouze trvale nedospělou, nýbrž ve skutečnosti osobou z právního hlediska osobou ještě mnohem bezvýznamnější než osoba nezletilá. Veškeré právní akty ženy byly neplatné, pokud je neschválil její manžel. Právníci ovlivnění římským právem takové směrnice jen upevňovali. Rozvedená žena v 17. století na tom byla mnohem hůř, než na konci středověku, kdy měla nejen právo spravovat své jmění, ale mohla jím i volně disponovat.⁸⁴

3.4.3 Nerozlučitelnost manželství

Manželství se stalo zároveň lidskou i Boží institucí a v jeho Boží přirozenosti se zrcadlil vztah mezi Kristem a církví, a tak jako byl nerozlučitelný vztah mezi nimi, stejně nerozlučitelný byl i vztah mezi mužem a ženou.⁸⁵ Opustit ženu se tedy výslovně zakazovalo, až na případ, kdy se žena dopustila smilstva.⁸⁶ Důvody rozvodu v 5. století byly kromě cizoložství ženy, manželova impotence, sexuální vztah s příbuzným jednoho manželů před uzavřením sňatku, byl-li partner vzat do otroctví nebo zajetí či vstup do kláštera. Některé germánské zákony znovu zaváděly rozvod po vzájemné dohodě, který existoval v klasickém římském právu. Nejběžnějším důvodem zapuzení manželky byla její neplodnost, v 9. století však církve tento důvod stále důrazněji odmítala.⁸⁷

Na základě velkého počtu případů, o nichž jednaly a rozhodovaly sněmy, byla vypracována celá nauka, na níž je pozoruhodné, že v důsledku poměrů vládnoucích ve společnosti za franského a císařského období se kanonické předpisy týkaly mnohem častěji incestu než rozvodu. Některá manželství byla anulována kvůli překážce z příbuzenství, na niž se však manželé odvolávali až dodatečně, jako na záminku z rozchodu.⁸⁸

⁸⁴ Tamtéž, s. 151–153.

⁸⁵ OTIS-COUR, s. 56.

⁸⁶ DUBY, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, s. 22.

⁸⁷ OTIS-COUR, s. 54–55.

⁸⁸ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 144.

Předpisům rozvodu nebyla věnována větší pozornost asi až do první poloviny 12. století. Církevní tažení za nerozlučitelnost přineslo ženám prospěch, protože je chránilo před zapuzením jakožto jednostranným rozhodnutím manžela.⁸⁹

3.5 Církevní normy pro život v manželství

3.5.1 Ustavení monogamie a cizoložství

Cizoložství ženy odsuzovala jak římská, tak germánská společnost jako těžký hřích ohrožující rodinu, protože zpochybňovalo manželův nárok na otcovství dětí, které žena porodila. Zatímco církevním trestem za cizoložství bylo pokání muže a ženy, světská moc nevěru muže víceméně přehlížela, ale pro cizoložnici žádala zmrzačení či trest smrti. Rozhodovalo se nejen o způsobu trestu, ale i o tom, kdo ho má právo vykonat, zda manžel nebo otec ženy. V karolinské době se cizoložství ženy trestalo smrtí, a bylo považováno za jeden z nejtěžších hříchů spolu s vraždou a žhářstvím.⁹⁰

Merovejští panovníci raného středověku měly dvě až tři manželky najednou a odvolávali se při tom na starozákonního krále Šalamouna s jeho třemi sty manželkami a sedmi sty konkubínami. Polygynie začala ztrácet na významu během 8. století. Pipin Krátký z dynastie Karlovců už se spokojil jen s jednou oficiální manželkou v daném čase, nejspíše ve snaze zalíbit se církvi, jejíž podporu potřeboval. V posloupné monogamii, která byla politikou Karlovců, pokračoval i další rod, Kapetovci. Rod Kapetovců se ve 13. století po vleklých sporech kvůli královskému rozvodu přiklonil k trvalé monogamii, v případě Ludvíka IX. dokonce k manželské věrnosti.⁹¹

Poskytování manželských povinností, spolu s plozením dětí, připouštěl svatý Augustin jako bezúhonné důvody manželského styku.

⁸⁹ OTIS-COUR, s. 58–59.

⁹⁰ GRADOWICZ-PANCER, Nira, *Honneur féminin et pureté sexuelle: équation ou paradoxe?*. In: ROUCHE, Michel (dir.), *Mariage et sexualité au Moyen âge: accord ou crise?*, Paris 1998, s. 37.

⁹¹ Tamtéž, s. 48–49.

Církev se svou dlouholetou tradicí oslavy panenství a asketismu, se ke konci středověku propracovala k teorii i k praxi, jež nakonec legitimizovala sex v rámci manželství. Uznání těchto manželských povinností sebou neslo i rovná manželská práva, jejichž plnění mohla žádat jak žena, tak muž. Povolení pohlavního styku v rámci monogamního manželství pokládala církev za menší hřích, než udržování sexuálního poměru, který udržovali muži s konkubínami a prostitutkami.⁹²

Biskup Burchard z Wormsu ve své knize *Medicus* uvádí v otázkách o manželství, že křesťanské náboženství odsuzovalo stejným způsobem cizoložství obou pohlaví. Hlavně však neustále připomíná, že je třeba počítat s ženskou zrádností, protože žena má od přírody sklon ke klamu. Manželka musela být i věci spravedlnosti vždy podřízena muži. Žena byla ztělesněním frivolnosti a lehkovážnosti, která se jako jediná vždy odsuzovala za smrt svých dětí, způsobený potrat, nebo provozování prostituce.⁹³ Případy nezákonného sexuálního chování se projednávaly, jak před církevními, tak před světskými soudy.⁹⁴

Ve 13. století se postavení ženy z hlediska prostituce zhoršilo tím, že v některých městech byla navíc beztrestnost, s níž se mohl ženatý muž dopustit cizoložství, povýšena na skutečné pravidlo. Podle městského práva v Toulouse z roku 1255 nemohl být žádný muž vsazen do vězení za cizoložství, k němuž došlo v jeho domě, ať už vlastním nebo pronajatém. V jižní Francii byla nejčastějším trestem za cizoložství ve 13. století tzv. „ulička hanby.“ Oba obvinění jí museli proběhnout nazí, přičemž byli pravděpodobně zároveň zmrskáni. Tento způsob trestu se ve Francii udržel až do 16. století. Lidem se stále častěji také nabízela možnost vyplatit se ze svého přečinu, ženy tedy většinou procházely tímto trestem sami, jelikož neměly prostředky se vykoupit, jako jejich milenci. V pozdním středověku se trest za cizoložství zmírnil, některé

⁹² KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane, *Mužství a ženství*. In: LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude a kol, *Encyklopedie středověku*, Praha 2008., s. 416–417.

⁹³ DUBY, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, s. 55–56.

⁹⁴ OTIS-COUR, s. 68.

soudy neukládaly pokuty vůbec a naléhaly na lidi, aby se usmířili. Problém cizoložství se řešil také u notáře, kdy žena většinou přenechala manželovi část svého věna, aby jí nevěru odpustil. V Paříži je znám i případ, kdy přinesl čin cizoložství ženě výhody. U soudu bylo její manželství s impotentním manželem prohlášeno za neplatné s podmínkou, že se znovu vdá za muže, s nímž se cizoložství dopustila. Muži se většinou snažili nevěru svých žen umlčet, protože spolu museli v manželství nadále setrvat. V 15. století nebyla mužská nevěra považována za důkaz mužství či prohřešek, ale byla čím dál více odsuzována⁹⁵

3.5.2 Prostituce

Fenomén prostituce se ve středověku objevuje v různých podobách a neomezuje se pouze na město – soudní archivy dokazují, že byla rozšířena i ve venkovské společnosti.⁹⁶ Prostituce jako jev odsuzována nebyla, to spíš prostitutky samotné, které lidé pokládali za spodinu společnosti.⁹⁷ Obecný přístup proti těmto ženám spočíval téměř výlučně v omezování jejich občanských práv například zákazem dotýkání se zboží na trhu a nošení šatů a závoje, jež příslušelo jen počestným ženám. Občané města směli na prostitutce vykonat trest, pokud je nějak urazila. Místa, kde ve Francii nevěstky mohly provozovat své řemeslo se nazývala čtvrti červených luceren, přičemž vymezení takového místa a přesvědčení občanů města, aby s tím souhlasili, nebylo snadné, jak dokazuje listina dochovaná z roku 1285 z Montpellier. Veřejný dům byl majetkem a pod kontrolou města, ale byl zpravidla pronajímán, a zisk z něj dostávali jednou ročně muži, kteří z něho odváděli nájem. Privilegium tohoto místa spočívalo v tom, že cizoložství měšťanů zde nemohlo být trestáno žalářem. V době, kdy byly zřizovány veřejné domy, se přijímala i další opatření na kontrolu prostituce. Prostitutky musely být označeny, aby se nedaly zaměnit s počestnými měšťanskými ženami.

⁹⁵ Tamtéž, s. 70–72.

⁹⁶ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 306.

⁹⁷ LE GOFF, Jacques; TRUONG, Nicolas, *Tělo ve středověké kultuře*, Praha 2006, s. 45.

System prostituce zaznamenal největší rozkvět v 15. století a ve Francii byl završen schválením krále, veřejný dům se v Toulouse v roce 1424 se dokonce dočkal královské ochrany.⁹⁸

Na konci středověku byly už v některých městech ženatí muži a kněží stíháni, za to, že navštěvovali veřejný dům. Ve Francii existovaly v pozdním středověku kláštery pro kající se prostitutky. V rámci dobročinnosti bylo také zvykem dávat věno chudým dívkám a zabránit jim, aby ve snaze vydělat si na věno samy, nepodlehly snadnému výdělku jako prostitutky. O velikonočních svátcích se často veřejné domy zavíraly a s rostoucím vlivem protestantského a protireformačního myšlení už nadále nebylo možné tolerovat veřejné instituce, které hříchy promíjely a napomáhaly jim. Jedním z výsledků šíření reformačního hnutí ve Francii bylo úplné uzavření veřejných domů.⁹⁹

3.5.3 Konkubinát a nemanželský původ dětí

Církev odsuzovala muže, kteří měli manželky a zároveň jednu, nebo několik milenek, ale s neženatými muži to bylo složitější. Ve svých počátcích nebyla církev k této otázce jednotná. Svatý Augustin odsuzoval neženaté muže, kteří žili v konkubinátu, i přesto, že to římské právo dovolovalo. Koncil konaný v Toledu v roce 400 exkomunikoval, ženaté muže, kteří si vydržovali konkubíny, ale neženatým povolil soužití s jednou konkubínou. Mezi mužem a jeho milenkou často existovala smlouva, která zajišťovala ženám určitý finanční obnos od muže, který si ji po určitou dobu „vydržoval“. Neústupný postoj vůči konkubinátu zaujímala církev i ve 12. století, kdy křesťanské manželské právo získalo ucelenější podobu. Kanonista Gratian usoudil, že texty, které hovoří ve prospěch konkubinátu, se ve skutečnosti vztahují na manželství bez veřejného obřadu. Dospěl tedy k závěru, že je třeba odsoudit každou formu konkubinátu, ale toto stanovisko se neobešlo bez protestu.

⁹⁸ OTIS-COUR, s. 74–79.

⁹⁹ BASSERMANN, Lujo, *Nejstarší řemeslo: Kulturní dějiny prostituce*, Praha 1993, s. 77–86.

Znovuobjevení římského práva zpřístupnilo juristům případy zákonného konkubinátu u neženatých mužů.¹⁰⁰

Ve Francii stíhaly konkubináty církevní soudy a ve 13. století vynalezly zvláštní formu trestu pro neženaté recidivisty. Kvůli opakovanému poměru s konkubínou se měli recidivisté zřící sexuálních vztahů „pod trestem manželství“. Jestliže tedy s konkubínou zahájili znovu sexuální vztah, byli automaticky ženatí. V průběhu 15. století se tento trest postupně vytrácel, pod nátlakem těch, kteří zastávali názor, že k manželství je třeba svobodného souhlasu. I přesto se stále více stávalo, že se muž s konkubínou nakonec oženil, často, aby legitimizoval původ dětí, ale také proto, že se bál Božího soudu. Stejně jako trvala církev na monogamii a manželství, trvala i na tom, že jedinými zákonnými dědici svých otců jsou děti narozené v manželství. V pozdně karolinském období se církvi podařilo přesvědčit královský rod, že nelegitimní děti se nemohou ucházet o následnictví na trůn. Většina šlechticů se ale stále chovala k levobočkům jako ke svým legitimním dětem. Majetkové spory na sklonku středověku napovídají, jak byla legitimita dětí důležitá zejména ve sporech o dědictví. Otcové nechávali své levobočky legitimovat buď následným sňatkem, nebo je ustanovili jako dědice v závěti a tím je legitimizovali.¹⁰¹

3.5.4 Incest

Zejména v 6. století tažení proti incestu zesílilo, a těm, kteří se incestu dopouštěli, církev vyhrožovala exkomunikací. Oženil-li se někdo s vdovou po svém bratru, vdovou po svém strýci z otcovy či matčiny strany, se sestrou své zemřelé ženy, se svou tchýní, sestřenicí druhého nebo třetího stupně a se svou neteří, byla taková manželství zakázána, ale už se neprohlašovala za neplatná ta, která již byla uzavřena. Lidé měli později svobodu nedovolený sňatek zrušit a uzavřít sňatek lepší.¹⁰²

¹⁰⁰ OTIS-COUR, s. 60.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 61–63.

¹⁰² PernoUD, *Žena v době katedrál*, s. 140.

Zákaz incestu byl zahrnut i do občanského práva a římské zákony ho rozšířily až na příbuzenství šestého stupně. První Merovejci se zpočátku zdráhali uposlechnout církev, stejně jako v případě monogamie, nicméně král Childebert v roce 596 prohlásil za neúnosné, aby se syn oženil s vdovou po svém otci a král Dagobert. I. v roce 630 začal trestat ty, kteří se dopustili incestu zabavením jejich majetku. V 8. století boj proti incestu ještě zesílil. V roce 721 Římský koncil odsoudil všechny pokrevně příbuzné, ale navíc i ty, kteří byli spřízněni duchovně, tj. kmotry. Zákazy incestu jsou srovnatelné s mnoha tabu, která hlásala církev v raném středověku, jež se týkala sexuálního života manželů. Církev se snažila omezit sexuální život manželů například tím, že zakazovala styk muže s menstrující ženou nebo styk o svátcích pod výhružkou božího trestu, jakým bylo třeba narození postiženého dítěte.¹⁰³

Na tažení proti incestu se podílela i světská moc, která měla ke spolupráci s církví jiné pohnutky. Endogamie¹⁰⁴ v řadách aristokracie představovala pro stát hrozbu, protože hromadění půdy a majetku v rámci jednoho rodového seskupení mohlo vést k oslabení veřejné moci a ohrožení míru v zemi.¹⁰⁵

Pokud vycházíme z historie práva, je vhodné obrátit se k příkladům z reálného života, které se skoro vždy týkaly osob vyššího postavení. Pozoruhodný je případ syna Hugo Kapeta, pozdějšího krále Roberta II. Robert se ve věku osmnácti let oženil, na přání svého otce, se starší vdovou po hraběti z Ponthieu, Zuzanou. Robert nebyl v tomto svazku příliš spokojený a o dva roky později, v roce 989 Zuzanu zapudil, aniž by na to biskupové z jeho okolí nějak reagovali. Poté se oženil s Bertou, hraběnkou z Blois a Chartres, ale jeho svatba vyvolala námitky u papeže Řehoře V., kupodivu ne kvůli jeho předešlému manželství, ale kvůli tomu, že novomanželé byli v příbuzenském vztahu třetího stupně. Oba byli skutečně potomci žen německého císaře Jindřicha I. Ptáčníka. Sněm

¹⁰³ OTIS-COUR, s.50–51.

¹⁰⁴ Svazky mezi muži a ženami z jednoho rodu, kasty, společenské skupiny.

¹⁰⁵ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 244.

svolaný roku 997 do Paříže nařídil pod trestem exkomunikace manželům rozluku, ale teprve v roce 1005 se král rozhodl opustit manželku, zřejmě proto, že mu nedala žádné děti.¹⁰⁶

Ve 12. století byla zpracována ucelená právní teorie pro zákaz incestu. V případě sezdání dvou příbuzných byl sňatek anulován, jako kdyby nikdy neexistoval. Vzhledem k obsažné definici incestu, i skutečnosti, že řádný rozvod byl teoreticky nemožný, se začalo anulování sňatků zneužívat. V reakci na dobovou kritiku církev na 4. lateránském koncilu v roce 1215 zmírnila definici zakázaného příbuzenského vztahu ze sedmého na čtvrtý stupeň a na sňatek mezi bratrancem a sestřenicí na třetí stupeň místo šestého. Pokud jde o prostý lid, tak mezi spory registrovanými u církevních soudů téměř nenajdeme při, při které by se jednalo o zrušení manželství z důvodu příbuzenství. Příčinou sporů mezi manžely, kteří žádali o rozluku, bylo často surové zacházení, impotence, vynucený souhlas a bigamie.¹⁰⁷

¹⁰⁶ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 142–143.

¹⁰⁷ OTIS-COUR, s. 52–53.

4. ŽENY A KLÁŠTERNÍ ŽIVOT

Ženy se v manželství ocitaly zpravidla v nevýhodné pozici. Byly povinovány láskou a poslušností svým manželům, a tyto dva požadavky se mohly dostat do konfliktu, jehož propuknutí bylo ještě umocněno tím, že do existujících vztahů nově přistupovaly představy kléru o manželské rovnosti. Tato skutečnost, kterou si laikové pomalu začínali uvědomovat, oslabovala koncem středověku starý zvyk poslušnosti rodině, která byla pro ženu nicméně stejně nahrazena poslušností vůči manželovi.¹⁰⁸ Jediným východiskem jak se vyhnout manželství byl pro ženu odchod do kláštera a zasvěcení svého života Bohu. Roku 513 sepsal biskup z Arles, svatý Caesarius, na žádost své sestry Caesarie řeholi pro skupinu panen žijících při chrámu svatého Jana. Byl to první ženský klášter zřízený v Galii, jež se stala o něco později královstvím Franků.¹⁰⁹

4.1 Řeholnice

Díky řeholi svatého Caesaria můžeme dobře zrekonstruovat život řeholnic, které žily v 5. století. Novicka, která vstupovala do kláštera nejčastěji už v dětském věku, byla v klášteře na zkoušku zpravidla jeden rok, ale záleželo na převorce, aby podle stupně horlivosti kandidátky zkušební dobu prodloužila nebo zkrátila. Řehole se nezmiňuje o žádné přísnosti v pití a jídle, kladla však důraz na ochotu k odříkání. Žena nemohla mít žádný svůj osobní oděv, peníze a před příchodem do kláštera musela odevzdat všechn svůj majetek. Řeholnice nosily stejné bílé hábity bez jakýchkoli ozdob, které se vyráběly v klášteře. Koupel se považovala za nezbytnou součást hygieny. Každá z řeholnic obdržela denně určité množství vlny, kterou měla spříst, a bylo nutné tuto práci vykonávat potichu. K práci v kuchyni nebyly sestry předem vyhrazeny, jelikož se všechny musely v této práci postupně vystřídat. Byly povinny

¹⁰⁸ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 247.

¹⁰⁹ VENTURA, Václav, *Spiritualita křesťanského mnišství 2–3*, Praha 2010, s. 369–370.

naučit se číst, a každý den ráno věnovat dvě hodiny četbě.¹¹⁰ Kromě modlitby a studia pečovaly o nemocné, kteří byli ubytováni v samostatné budově. Řeholnice uměly latinsky, opisovaly rukopisy a iluminovaly je, vyráběly léky a vyučovaly děti v kláštorech.¹¹¹

V 6. a 7. století přišel do kontinentální Evropy mnich Kolumbán a jeho irští druhové, kteří s sebou přinesli nové impulsy. Jeho řeholi přijalo v 7. století devět klášterů, mezi nimi i ženský klášter v Nivelles.¹¹² S plnou platností se v roce 817, za Ludvíka Pobožného, prosadila řehole sv. Benedikta, která byla závazná pro všechny franské kláštery.¹¹³ Řeholnice vstávala ještě za noci, vzývala Nejsvětější Trojici, a poté spěchala do oratoria, recitující 25. žalm.¹¹⁴ Tiše se připojila k ostatním sestřím, uklonila se směrem k oltáři a začala se modlit. Na znamení zvonu se komunita přemístila do chóru k ranní modlitbě. Okolo půlnoci se opět odebraly na lože. Za svítání, obvykle v šest hodin ráno, se sestry znovu sešly zpívat chvály, a první hodinu se vyznávaly ze svých hříchů. Po chvíli odpočinku, během níž mohly číst, bylo předepsáno se umýt a pak znovu přijít do chrámu ke mši. Hospodářka s určenými pomocnicemi odešly z chrámu dříve než ostatní, aby mohly připravit snídani, která se skládala ze čtvrt libry chleba a nápoje. Potom řeholnice konaly kapitolu v kapitulní síni, kde se vyznávaly ze svých hříchů proti řeholi a případně jim bylo uloženo pokání. Abatyše nakonec pronesla krátkou promluvu, a pak měly sestry volný čas. Kolem poledne následuje další modlitba a druhá mše. Na znamení zvonu si šly umýt ruce a odebraly se do refektáře. Následoval oběd a hodina siesty. Ve tři hodiny se sestry sešly k další modlitbě a bylo jim dovoleno vypít odpolední doušek vína. Tři údery

¹¹⁰ Historik Pierre Riché poznamenává, že mnichům a jeptiškám vděčíme za návyk číst tiše, pouze očima. Ve starověku se zpravidla četlo nahlas, ale to by bylo neslučitelné s povinným tichem, které se v kláštorech muselo dodržovat.

¹¹¹ PÉRON, *Žena v době katedrál*, s. 28–29.

¹¹² VENTURA, s. 392–393.

¹¹³ BÍLÝ, Jiří, *Troj lid: Panovníci a jejich lid v evropském středověku*, Praha 2000, s. 21–22.

¹¹⁴ Ad te, Domine, levavi animam meam. – K tobě, Pane, pozvedám svou duši.

zvonu znamenaly pokyn k manuální práci. Den se uzavíral lehčím jídlem, nešporami a poté se sestry odebraly k odpočinku.¹¹⁵

Klouzura, tedy povinnost zdržovat se pouze uvnitř kláštera, nejdříve neexistovala. Řeholnice vycházely mimo klášter, ale podle zvyklostí směly vycházet po dvojicích a zůstat venku po nejkratší možnou dobu. Povinnost nevycházet z kláštera se zavedla nejprve pro dvojkláštery.¹¹⁶ Mniši se obvykle starali o hmotné zajištění řeholnic a přinášeli jim vše potřebné. U vchodu byla za tímto účelem zřízena zvláštní komora, která složila k oboustranné výměně, ta se dala z jedné strany otevřít, pouze tehdy, byla-li zavřená na straně druhé. Přísná klouzura pro všechny řeholnice byla zavedena až v roce 1278.¹¹⁷

Ve 12. století se začaly projevovat mezi řeholnicemi známky zesvětštění, což dokazovaly opakované reformní a opravné pokusy iniciované často diecézní vrchností, na základě vizitačních zpráv. Řádové sestry oblékaly místo předepsané kutny světský oděv, pořádaly slavnosti a nedodržovaly klouzuru. Řeholnice navštěvovaly své rodiny a příbuzné, účastnily se posvícení a nakupovaly na tržištích. V klášteře hostily příbuzné a přátele obojího pohlaví, slavily svátky, stávaly se kmotrami a účastnily se soudních řízení. Řehole byla zanedbávána a s ní spojené posty přehlíženy. I v takových poměrech však zůstávala skutečná provinění proti slibu čistoty výjimkou.¹¹⁸

4.2 Šlechtičny žijící v klášterech

Život v klášteře v raném středověku nabízel významné možnosti působení pro neprovdané šlechtičny. V těchto výhradně šlechtických klášterech nemusely dámy skládat řádový slib chudoby a panenství na celý život. Dále jim byla nabízena možnost, aby prožily život naplněný modlitbami za živé i mrtvé šlechtice z rodin zakladatelů kláštera a věnovaly se charitativní činnosti a vyučování mladých dívek. Ony sami se

¹¹⁵ PÉROUD, *Žena v době katedrál*, s. 30–31.

¹¹⁶ Ve dvojklášterech žili v oddělených prostorách muži i ženy.

¹¹⁷ PÉROUD, *Žena v době katedrál*, s. 32.

¹¹⁸ ENNEN, s. 148.

mohly zabývat poezií, historií, filozofií, knižní malbou, zadávat umělcům zakázky a spravovat velké pozemkové vlastnictví. Kláštery byly v této době jedinými dobročinnými institucemi, špitály pro nemocné, útočišti pro poutníky a do značné míry i místy vzdělání.¹¹⁹ Na principu šlechtického původu trvaly příslušnice řádů ještě ve 12. století, ale i přesto do klášterů pronikalo široké spektrum osob, jako byly dcery a vdovy ministrealů, patricijek a příslušnic středních měšťanských vrstev.¹²⁰

4.3 Bekyně

Pro vrcholný středověk je charakteristické široké a silné hnutí ženské zbožnosti. Často stojí na pomezí mezi kacířstvím, řádovým životem, a volnými náboženskými společenstvími. Na přelomu jedenáctého a dvanáctého století přibývá v severní Francii ženských klášterů. Přísným dohledem rodin nad sňatky mužů a pokračují církevní reformou, nutící kněze zbavovat se družek, roste potřeba přespočetné ženy se někde umístit, zavřít. Preláti se obávali, že budou do klášterů odcházet i ženy, které se špatně provdaly.¹²¹

Účinný pokus nasměrovat novou ženskou zbožnost do připravených cest vyšel od Jakuba z Vitry. Od papeže Honoria obdržel pověření pro zbožné ženy v lutyšském biskupství, v celé Francii a Německu, kterým bylo na základě toho dovoleno udržovat ženská klášterní společenství, bez návaznosti na nějaký existující řád. Před zásahem Jakuba z Vitry bylo slovo „begin“ původně pojmenováním pro kacíře.¹²² Původ jejich jména je vykládán různě. Jedna teorie souvisí s příjmením kněze Lamberta de Bégues, který kolem roku 1180 pomáhal při zakládání domu zbožných paní ve farnosti sv. Kryštofa v Lutychu.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 81.

¹²⁰ ENNEN, s. 118.

¹²¹ DUBY, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, s. 131.

¹²² Tamtéž, s. 126.

Další teorie souvisí s barvou jejich oděvu, která se ve starofrancouzštině označovala jako „bége“.¹²³

Domy bekyň se formovaly do dvou základních typů. V Nizozemí bekyně obývaly malé, okolo kostela natěsnané, navzájem sousedící domky, spravované duchovním. V západním Německu, Valonsku a severní Francii se prosadil společný konvent. Existovaly také samostatné domky pro bohaté a společné domy pro chudé bekyně. V chudých konventech vylepšovaly svou hospodářskou situaci předením a tkaním, významně se podílely na péči o nemocné, umírající, nebo na vyučování dětí.¹²⁴ Bekyně byly opakovaně nuceny bránit se podezření z kacířství. Na rozdíl od věna předávaného klášteru při vstupu jeptišky se bekyně svého majetku nevzdávaly. Majetek svěřovaly do užívání svému dvoru či domu, a pokud chtěly ze společenství odejít, byl jim navrácen. Řada bekyň se po čase opravdu vracela k rodinnému životu.¹²⁵

4.4 Klášterní školy a vzdělání

Církevní ideologie ovlivňovala rozvoj celé středověké kultury. Církev měla monopol na vzdělání a svrchovanou moc nad školami a první školy, které vznikaly na počátku rozvoje feudální společnosti, byly tedy školy církevní. V klášterních školách, mužských i ženských, se vyučovalo latinsky a učila se gramatika, rétorika a dialektika. Vzdělání bylo rovněž orientováno na náboženství, jež bylo hlavním smyslem klášterních i jiných středověkých škol. Školy sloužily k přípravě kněží, později i k výchově chlapců a dívek, kteří museli před zahájením vzdělávání dosáhnout věku alespoň šesti let. Šlechtické dívky, které školy nenavštěvovaly, byly vychovávány na cizích hradech u šlechtických paní nebo vstupovaly do kláštera a učily se ručním pracím, hudbě a zpěvu. Nejčastěji však zůstávaly doma a o jejich výchovu pečoval až do jejich dospělosti hradní duchovní.¹²⁶

¹²³ SIMONS, Walter, *Cities of ladies: Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200–1565*, Philadelphia 2001, s. 32.

¹²⁴ ENNEN, s. 149.

¹²⁵ SIMONS, s. 32.

¹²⁶ JŮVA, Vladimír, *Kapitoly z dějin pedagogiky*, Brno 1996, s. 19–20.

Zmínky o vzdělání středověkých žen můžeme sledovat v průběhu celého středověku, například v 9. století je ve Francii zmínka o dvou řeholnicích, Harlindě a Relindě, které se proslavily svou vzdělaností a navíc, podle jejich životopisce, svou uměleckou znalostí při tvorbě miniatur. Obě byly vychovány v klášteře ve Valenciennes, kde se naučily číst, psát, zpívat žalmy, malovat a všechno později vyučovaly v klášterní škole. Další zmínka o vzdělanosti ve francouzském středověku pochází z kláštera v Notre-Dame de Ronceray, který dostával od roku 1116 od hraběte z Anjou dotaci, z níž mohlo být v konventu ubytováno, živeno a vychovááno třináct chudých dětí, bez rozdílu pohlaví, z jeho hrabství nebo z hrabství Maine. Tyto děti měly hodit buď do konventní školy nebo do některé ze škol v Angers. V roce 1403 biskup Simon de Bucy zdůrazňoval svým farářům a kaplanům, že musí pečlivě dbát na to, aby rodiče posílali své děti, a to obojího pohlaví, do městských škol.¹²⁷

Ve vrcholném středověku už existovaly školy, které byly vedeny laiky. Podle daňových záznamů bylo v Paříži na konci 13. století 22 správkyní škol. V Remeši je podle své zakladatelky paní la Crevée z Flander nazvána střední škola Collège de Crevés, jejíž kořeny sahají do 13. století, a jež byla zároveň s Collège des Bons Enfants nejvýznamnější školou tohoto typu ve městě. Ve 14. století bylo běžné, aby vzdělané dámy vyučovaly na městských školách umění gramatiky.¹²⁸

Ve 12. století vznikla v Paříži univerzita, která byla iniciativou světských kněží, jejichž záměrem bylo od začátku vytlačit dosavadní klášterní školy. Ještě ve 13. století bylo možné, aby ženy jako Gertruda z Helfty s velkou radostí popisovaly, jak se mohly po studiu gramatiky pustit i do teologie, která byla druhým stupněm vyššího vzdělání. Pozdější sdělení tohoto druhu nejsou kromě vzácných výjimek k dispozici. To se projevilo mimo jiné v případech trestního stíhání lékařek na začátku 14. století. Ženám bylo zakazováno provozovat medicínskou praxi bez

¹²⁷ PÉRONOUD, *Žena v době katedrál*, s. 58–59.

¹²⁸ Tamtéž, s. 59–60.

diplomu, jež však nemohly získat. Úroveň vzdělání v ženských kláštorech za těchto okolností dosti rychle upadala. Zakořeňovala se představa, že univerzitní vzdělání není pro ženy vhodné. K snižování intelektuální úrovně v kláštorech, a to mužských stejně jako ženských, vedly pak ještě další příčiny. Například po velkém moru na Západě, v roce 1348, už mnoho klášterů jen obtížně obnovovalo své struktury a získávalo osobnosti schopné pokračovat ve vzdělání na dostatečné úrovni. Univerzita sice dokázala doplnit svůj učitelský sbor, ale jinde ve Francii bylo obtížné v důsledku všeobecné nejistoty a válek, jež se střídaly během období přesahujícího celé století, znovu dosáhnout někdejší úrovně.¹²⁹

Je třeba si uvědomit, že i prostí lidé, jak muži, tak i ženy, kteří nechodili do žádných škol, měli rudimentální vzdělání předávané kázáními a písněmi, k čemuž přispívalo i předčítání nebo vyprávění, obvyklé za dlouhých zimních večerů. V době renesance se již obecná mentalita měnila, a především se začal uplatňovat vliv univerzit, jež byly výlučně výsadou mužů.¹³⁰

4.5 Středověká literatura

Vzdělání středověkých žen se odráželo hlavně v psaní a vydávání vlastních děl. Takto vzdělané ženy pocházely nejčastěji z urozeného rodu, ovšem existovaly i výjimky. Středověké rukopisy byly často opsány ženskou rukou. U některých rukopisů máme k dispozici kompletní korespondenci, která se jich týká, jako je například ta, kterou si mezi lety 1140 až 1168 vyměnili mezi sebou jistý Sindold a jedna řeholnice podepsaná pouze svou iniciálou H. Sindold ji žádal, aby mu vytvořila sbírku matutin, na kterou ji dává poslat 24 pergamenových archů, kůži, barvy a hedvábí s přesnými instrukcemi. Také soupis kolofónů¹³¹ přináší důkaz, že mezi opisovači bylo zaregistrováno velmi mnoho žen.

¹²⁹ Tamtéž, s. 217.

¹³⁰ PÉRONOUD, *Žena v době katedrál*, s. 60–61.

¹³¹ Kolofón byl závěr středověkého díla s údaji o autorovi, tématu díla, místu a datu jeho vydání.

Opisováním se nezabývaly pouze řeholnice, kolofóny pocházely také od laiků, žen i mužů, i když v menším počtu. Potřebné vzdělání pro psaní nezískávaly pouze šlechtičny, dokládá to například Marie Coppin, dcera podkoního, Marie Regnière, dcera básníka Jehana Régniera, Marie Michiels, výslovně uvedená jako kopistka z povolání a Mariette, manželka písaře Persona, která bydlela v Remeši.¹³²

Nejstarší francouzské pojednání o výchově, *Příručka pro mého syna*, které vzniklo už v polovině 9. století, napsala žena. Autorkou byla Dhuoda, která pocházela z urozené, možná císařské rodiny. Když psala své pojednání, bylo jí kolem čtyřiceti let. V roce 841 se dala do sepisování svého díla, které mělo být výchovnou příručkou pro jejího syna Viléma, dílo je psané v latině a obsahuje 370 stránek. Dhuoda nabádala svého syna především k lásce k Bohu a kladla mu na srdce, aby se modlil. Považovala za zcela přirozené modlit se sedmkrát denně a celou jednu kapitolu věnovala zdůrazňování žalmů; ukazovala v nich, že jejich četba přináší útěchu a světlo v každé životní situaci. Za důležité považovala i vzdělání, především shromažďování a četbu knih. Zároveň také chtěla, aby byl její syn vždy připraven pomoci nemohoucím lidem, vdovám a sirotkům. Doporučovala milovat čistotu, spravedlnost, mírumilovnost, prokazovat bratrské cítění všem, kdo jsou v nesnázích. Z tohoto díla můžeme vyvodit, že Dhuoda byla velmi vzdělaná žena. Její dílo je protknuté biblí a církevními Otci a výrazy přejatými z řečtiny a hebrejštiny.¹³³

Ve 12. století působila v Anglii spisovatelka Marie de France, která se pocházela z Francie a ve svých dílech se věnovala lyrice a kurtoazní lásce.¹³⁴ Ctnosti žen v období vrcholného středověku obdivoval i Pierre Abélard, a to nejen Panny Marie, ale i Máří Magdalény.¹³⁵ Rovněž je známa Abélardova milostná korespondence s Heloisou, která byla

¹³² Tamtéž, s. 54–57.

¹³³ BONDURAND, Edouard, *Dhuoda, Manuel pour mon fils*, Paris 1978, s. 10–44; 255.

¹³⁴ BAUMGARTNER, Emmanuèle, *Moyen âge: 1050–1486. Histoire de la littérature française*, Paris 1996, s. 106.

¹³⁵ OTIS-COUR, s. 40.

nesmírně vzdělanou ženou, jež hovořila několika jazyky. Heloisa se stala jeho milenkou, otěhotněla a později se za Abélarda tajně provdala. Když to vyšlo najevo, tak se Heloisa uchýlila do kláštera a do konce života si s Abélardem dopisovala.¹³⁶ „*Tvůj rozkaz mne přiměl k tomu, abych přijala roucho řeholnice, nikoliv láska k Bohu. Pohlédni, jak vedu nešťastný a nade všechny ženy bědnější život, když všechno to snáším nadarmo a když v budoucnosti nebudu za to mít žádnou odměnu...Přestaň proto, zapřísahám tě, mne chválit, nechceš-li si zasloužit výtku nectného lichocení a hanebné lži...Proto je pro mě tvá chvála tím nebezpečnější, čím je mi milejší; a tím více mi lichotí a mne těší, čím více se snažím, abych se ti ve všem líbila. Boj se o mne, prosím tě, vždy více, a méně ve mne věř, aby mi byla tvá prosba za mne vždy nápomocna.*“¹³⁷

V prvních letech 15. století vypukl spor učitelů Pařížské univerzity s básnířkou Christine de Pisan, která ve svém díle *Město žen* (1405), prohlašovala, že „*ženy by měly děkovat Bohu za to, že vložil bohatství jejich duše do ženského těla*“.¹³⁸ Christine de Pisan byla původně Italkou, provdanou do Francie, která se živila opisováním textů a okrajově také psaním. Odkaz Christine de Pisan¹³⁹ přežil, i přes všeobecné pohrdání učenými ženami a je důkazem, že se žena, ještě v 15. století, mohla živit perem.¹⁴⁰

Literatura ve středověku byla nesčetněkrát namířena i přímo proti ženám. Raná misogynní literatura, která byla produktem duchovenstva, odsuzovala ženu vzhledem k její tělesné schránce, která byla symbolem sexuality.¹⁴¹ Žena vzbuzovala u těchto zastánců cudnosti a pohlavní zdrženlivosti pocit ošklivosti. Terčem misogynních děl v pozdním středověku byla žena, která prahla po moci. Manželka, která se starala více o sebe, než o blaho svého manžela byla odsuzována. Oblíbeným

¹³⁶ PAVEL, Jakub, *Abélard a Heloisa: Dopisy utrpení a lásky*, Praha 1976, s. 10–12.

¹³⁷ Tamtéž, s. 102–104.

¹³⁸ OTIS-COUR, s. 40.

¹³⁹ Viz Příloha č. 2.

¹⁴⁰ PERNOUD, s. 220–221.

¹⁴¹ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 245.

literárním námětem byla kurtizána Phyllis, která si „osedlala“ Aristotela. Fantazie o ženské moci stejně jako kritika papežství jsou základem legendy o papežce Janě ze 13. století. Tato protiženská literatura svádí k závěru, že mohla vzniknout pouze tam, kde moc ženy byla vnímána jakožto ohrožení postavení mužů ve společnosti.¹⁴²

¹⁴² STANFORD, Peter, *Papežka Jana: fantastická legenda nebo historická skutečnost*, Praha 1998, s. 19.

5. ŽENY NA VENKOVĚ A VE MĚSTĚ

Francie byla nejlidnatější středověkou zemí. Předpokládá se, že na jejím území žilo kolem roku 1340 asi 18–22 miliónů obyvatel, přičemž poměr počtu mužů lehce převyšoval počet žen, zejména kvůli vysoké úmrtnosti při porodech, nedostatečné stravě a vysilující práci, zejména u žen na venkově.¹⁴³ Průměrná naděje na dožití žen tehdy činila pouhých třicet let. Francouzské obyvatelstvo bylo tehdy z velké většiny zemědělské. Ovšem rozdíl mezi městem a venkovem nebyl zdaleka takový, jak ho chápeme dnes, velká města neexistovala a obyvatel města, který by neměl žádné pojitko s venkovem, byl naprostou výjimkou – i ve městech se nacházely zahrady a každá rodina chovala i domácí zvířata.¹⁴⁴

5.1 Rolnické ženy

Už od začátku středověku byla pro venkov typická sociální nerovnost. Rozdíl mezi vlastnictvím, příjmy, vlivem a životním stylem vládnoucí vrstvy (*potentes*) a poddanými (*pauperes*), byl tak příkrý, jelikož dosud neexistovala měšťanská střední vrstva. Nerovnost početné dolní vrstvy měla své příčiny nejenom v sociální, nýbrž i v právní rovině.¹⁴⁵ Společenské vztahy mezi ženami překračovaly na venkovských farnostech stavovské hranice. Zámecká paní se musela s vesničankami stýkat, pokud nechtěla zůstat zcela izolovaná. Důležitou funkci v komunikačním systému obce vykonávaly děvečky. Novinky si ženy mohly vyměňovat ve mlýně, kam obvykle právě ony přivážely zrna k semletí. Muži pěstovali rozsáhlejší a politicky významnější styky a jejich společenský život byl tedy intenzivnější než v případě žen.¹⁴⁶

¹⁴³ HORSKÁ, Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990, s. 150–151; 164.

¹⁴⁴ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 162.

¹⁴⁵ LE JAN, Régine, *Famille et pouvoir dans le monde franc (VIIe-Xe siècle). Essai d'anthropologie sociales*, Paris 1995, s. 144.

¹⁴⁶ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 240.

Doménou ženy zůstávala domácnost, matka byla ta, která měla nejbližší dětem.¹⁴⁷ Intenzivní mateřskou lásku potvrzují i soudobí kazatelé, kteří vyčítají matkám přílišné rozmazlování dětí, jedinou výjimkou byli kojenci. Velký počet dětí narozených v jednom manželství a smrt tolika kojenců a malých dětí samozřejmě způsobovala, že se jednotlivým dětem nedostalo tolik rodičovské lásky, jako je tomu zvykem dnes. Mnozí rodiče, kteří litovali smrti staršího dítěte, zůstávali smrtí novorozeněte nedotčeni. Jejich vysoká úmrtnost vyvolávala u rodičů lhostejnost k jejich osudům. Prozrazoval ji i všeobecně rozšířený zvyk zámožnějších matek dávat novorozeně na dva až tři roky do péče kojné. Důvody takového kroku byly různé: upevnění zdraví matky, touha zbavit se nepříjemné fyzické zátěže a obnovit svou účast na společenském životě.¹⁴⁸

Kromě výchovy dětí se rolnickým ženám obecně nařizovalo starat se o domácnost a vykonávat práce jako byla příprava koupele, mletí obilí na ručním mlýnku, vaření piva a chystání jídla a úklid. Žena se ovšem neomezovala jen na práce v domácnosti, ale pomáhala i na panské vinici, při sběru plodů v lese a při sklizni obilí. Zpracovávání rostlinných a zvířecích vláken dodaných robotním dvorem bylo podle majetkových záznamů výhradně ženskou prací.¹⁴⁹

Ve srovnání s velkými šlechtickými rodovými svazky byly rolnické rodiny malé. I poddaní mohli vlastnit služebnictvo, čeledíny a služky, kteří stáli v hierarchii rodiny nejnižší. Převažují malé rodiny, přičemž na jednom pozemku sídlily čtyři malé rodiny, velkorodiny byly vzácností. Žena v této rolnické rodině přebírala po smrti svého muže jeho místo, avšak často ho předává jednomu ze svých synů, který u sebe pak podržuje matku a sourozence až do založení jejich vlastní rodiny. Svobodná nebo ovdovělá žena je jako spolumajitelka pozemku vzácností, s mužem se však ve

¹⁴⁷ Počet členů nukleární rodiny nebyl v pozdním středověku nijak vysoký, jak bylo zjištěno na základě výzkumu nesvobodného obyvatelstva v jižní Champagni. Ve 14. století připadalo na jednu rodinu 2,5 až 3,1 dítěte, přičemž se autorka domnívá, že šlo o všeobecný trend.

¹⁴⁸ HORSKÁ, s. 229.

¹⁴⁹ HARKSEN, Sibylle, *Die Frau im Mittelalter*, Brno 1974, s. 23.

stejném postavení setkáváme často. Nicméně v opatství St. Germain-de-Prés z doby kolem roku 829 se objevuje 42 svobodných žen jako majitelek pozemku. Přesto je manžel v každém případě hlavou rodiny a majitelem pozemku. Ženy se převážně stěhovaly za svým mužem.¹⁵⁰

Začínající racionalizace a byrokratizace v pozdním středověku zpochybnila mnohé, co dodávalo vztahům pána a poddaného lidské rozměry, např. přátelské ohledy na těhotné a šestinedělky. Tyto ženy měly přístup na panské vinice a jejich manželé pro ně směli v panských vodách lovit ryby. Žena po porodu rovněž požívala osvobození od dávek. Právo se také staralo, aby rodička netrpěla zimou, když porodila děvče, měl její manžel nárok na káru dřeva, když porodila chlapce tak měla nárok na káry dvě. Pro ženy platila povinnost dostavit se k vrchnostenskému soudu, kde mohly také zastupovat manžela, který nemohl ze závažných důvodů přijít sám. Hlasovací právo v obci se ale na ženy nevztahovalo. Vdova vykonávala poručnictví nad dětmi a matka vydávala vedle otce souhlas k sňatku dětí.¹⁵¹

Četná svědectví o životě venkovského obyvatelstva nám poskytují také dary, prodeje i jiné obchodní transakce. Ukazují, že ženy se na nich spolupodílely a vyjadřovaly svou vůli po boku manželů. Tak tomu bylo od 10. století, jako příklad uveďme dary, které věnovali v roce 982 kostelu Saint-Pierre de la Réole Guillaume a jeho žena Sancier nebo darovací listinu z kraje Anjou pocházející od hraběnky Adéle ve prospěch kláštera Saint-Aubin. V kraji Champagne na počátku 13. století spravovala hraběnka Blanka, vdova, své panství stejně, jako by to činil i její manžel, a mimo jiné i založila i nové město.¹⁵² V písemnostech můžeme najít i záznam soudního vyšetřování Madame Blanche, královny Francie v roce 1251 z okolí Soissons, kde přivádí na scénu spor mezi dvěma malými zemědělskými obcemi Condé a Celles a mnichy ze Saint-Crépin. Vypovídalo zde 44 občanů obce, mezi nimi 14 žen. Záznamy z různých

¹⁵⁰ ENNEN, s. 90–93.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 233.

¹⁵² PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 157.

soudních vyšetřování během středověku vypovídají o tom, že nejednou vystupovaly ženy jako svědkyně či žalující strana.¹⁵³

5.2 Měšťanky

Středověká města byla odkázána na přistěhovalce z venkova. Rozvoj měst ve Francii se zrychlil zejména v 11. a 13. století.¹⁵⁴ Podobně jako na osidlování venkova, i na městské kolonizaci se podílelo jednak vesnické obyvatelstvo z blízkého okolí, jednak cizí kolonisté. Ve Francii pocházela hlavní masa přistěhovalců do měst zhruba ze vzdálenosti 30 km.¹⁵⁵ Město přitahovalo lidi svými mnohostrannými možnostmi, jak přijít k zisku a k vyšším příjmům a svou větší jistotou pod ochranou hradeb. Bydlení ve městě se v neposlední řadě stávalo atraktivním i díky osobní svobodě, kterou si obyčejný středověký člověk mohl udržet téměř pouze zde.¹⁵⁶ Tato práva ovšem neexistovala od samého počátku.

Jedním z nejdůležitějších výdobytků středověkého měšťanstva bylo zrušení omezení, co se týče nerovných sňatků. Méně urozený manželský druh, muž i žena, měl v rámci měšťanské svobody stejné právní postavení jako každý jiný osobně svobodný manželský druh. Žena tedy měla podíl na měšťanské svobodě a stejně jako muž vykonávala měšťanskou přísahu, která byla zapsána do knih měšťanů. Plnohodnotné společenské postavení zůstalo manželce i po smrti svého muže. Měšťanské vdovy a dcery zprostředkovávaly svému manželovi snazší přístup k měšťanskému právu. Zvláštnost městského vývoje byla vidět v rámci obecného rozvoje rodinného a manželského práva. Bylo stanoveno, že veškeré záležitosti ohledně sňatků¹⁵⁷ mají být zpísemněny a označeny pečeti, aby byla potvrzena jejich pravost.¹⁵⁸

¹⁵³ Tamtéž, s. 159.

¹⁵⁴ DUBY, Georges, *Umění a společnost ve středověku*, Praha 2002, s. 38.

¹⁵⁵ HORSKÁ, s. 161.

¹⁵⁶ BÍLÝ, s. 269.

¹⁵⁷ Ve 12. století proběhla mezi právníky školami v Boloni a Paříži diskuze o tom, zda k plné platnosti sňatku dostačuje vzájemný souhlas svatebčanů, nebo zda je k tomu zapotřebí vykonání tělesného spojení. Nakonec se prosadil názor, že sňatek zakládá účinný a k přítomnosti směřující konsensus muže a ženy. Otázka tělesného spojení přesto zůstala velice významnou, protože křesťanské právo prohlašuje na nerozdělitelný a svátostný pouze dokonalý

Na velkolepém rozvoji měst ve 12. a 13. století měla žena pouze pasivní podíl jako partnerka a pomocnice muže. Ve 14. století k žádným významným změnám nedocházelo, zejména kvůli snížení počtu obyvatel v důsledku opakovaných morových ran.¹⁵⁹ Žena sdílela osud nesvobodného obyčejného muže, který se stěhuje do města a zakládá zde novou existenci. Možnost nakupovat u pekaře a řezníka nezbavila ale ženu městského obchodníka či řemeslníka námahy, kdy musela sama péct, vařit a zabíjet zvířata. Využívala možnosti vydělávat si peníze řemeslem, i když to v první řadě zůstávalo mužskou záležitostí. Tehdy platil cechovní monopol, tzn. vykovávat cechovně organizované řemeslo, mohli pouze členové cechu. Existovaly dokonce cechy vyhrazené pouze ženám. Jednotlivé cechy kladly důraz na to, aby manželky jejich členů byly úřadu, resp. členství cechu hodny. Všeobecně se uznávalo, že mistrova dcera nebo vdova po mistrovi ulehčovala tovaryši sňatkem vstup do cechu, nebo ho alespoň celá procedura přišla levněji. Rozmanitě se řešila otázka vedení dílny vdovou po mistrovi, která sama mistrovou nebyla. Buď jí cech dával doživotní právo vést dílnu, nebo jí uděloval právo řemeslo dále provozovat ve prospěch dětí, či právo časově omezeného vedení dílny pod podmínkou uzavření nového sňatku ve stanoveném termínu.¹⁶⁰

K podílu žen na středověkém městském hospodářství a k jejich sociálnímu postavení ve městě máme dnes k dispozici celou řadu dokladů. Účelem berních knih byla evidence daňových poplatníků a jejich berních nedoplatků. Z toho plyne, že v nich nejsou zahrnuti všichni obyvatelé města: šlechta, duchovenstvo obojího pohlaví, univerzitní mistři, studenti, tovaryši, děvečky, nádeníci a také žebráci, prostitutky a mimo jiné i ostatní členové rodin a domácností.¹⁶¹

sňatek, kdežto naopak připouští rozdělení od lože a stolu, jestliže byl sňatek sice uzavřen prostřednictvím konsensu, ale nebyl dokonán.

¹⁵⁸ ENNEN, s. 98–102.

¹⁵⁹ HORSKÁ, s. 192

¹⁶⁰ ENNEN, s. 110; 143; 153–154.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 151–152.

Dělba práce ve středověku byla rozdělena na mužské a ženské práce. V daňovém seznamu z roku 1297 je uvedeno ještě kolem 150 ženských povolání, ale ne všechna řemesla podléhala daním.¹⁶² Nejvíce žen bylo zastoupeno v povolání bradýřek a lazebnic. Lazebnice prováděli i tzv. pouštění žilou, rovnali zlomeniny a zašívaly rány. V roce 1322 vedla pařížská lékařská fakulta soudní spor s lazebnicí Jacobou Félicíí. Jakoba byla obviněna, že porušuje statut, podle něhož mohly medicínu provozovat pouze osoby, jež získaly univerzitní diplom. Setkáváme se zde s antifeministickou povahou univerzity, jež byla od svého zrodu výlučnou doménou mužů.¹⁶³

Co se týče výroby oděvů, v knize řemesel se vyskytovaly ženy nejprve pouze jako přadleny hedvábí a tkadleny pokrývek hlavy. Existovaly také živnostenské soudkyně, jejichž úkolem bylo kontrolovat u jednotlivých řemesel pracovní postupy a kvalitu zboží. Ve 13. století byla výroba prádla svěřována výhradně ženským rukám a nad kvalitou kazajek a košil, plachetek či čepců, konopí nebo lnu bděly výhradně živnostenské soudkyně. Statut šiček prádla, vyhlášený v roce 1485 upřesňoval jejich povinnosti, jež zahrnovaly nejen profesionální zdatnost, nýbrž i morálku. Ty z nich, které způsobily pohoršení, měly být z cechu vyloučeny. Ještě mnoho činností v oděvnictví bylo výsadou žen, a jejich mzdy byly dostatečně vysoké, aby figurovaly na seznamu daní. Byly mezi nimi vyšivačky, kožešnice, rukavičkářky, knoflíkářky¹⁶⁴ a kloboučnice. Řemesla pracující s kovy patří k těm, u nichž je přítomnost žen obzvlášť překvapivá, přesto se vykytovaly na seznamu daní i jehlářky, nožířky, kotlářky, podkovářky, zámečnice, ale i zlatnice a brusičky zlata. Ještě početněji byly ženy zastoupeny v potravinářských oborech, byly zde řeznice, jelitkářky, pekařky, sýračky, mlékačky a další. Zdá se, že v četných městech, například v Périgueux, bylo pekařství výhradně

¹⁶² MAŘÍKOVÁ, Hana, *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, Praha 1999, s. 60–61.

¹⁶³ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 163–164.

¹⁶⁴ Knoflík byl vynalezen počátkem 13. století.

ženským řemeslem. V Troyes, v pozdním středověku, patřily pekařky do kategorie žen platících nejvyšší daně. Zatímco drobné prodavačky zeleniny a soli neměly zrovna největší zisky, prodavačky koření na tom byly s financemi velice dobře. Někde uprostřed mezi nimi byly krčmářky, hostinské a výčepní.¹⁶⁵

Ženy se také podílely jak na malém, tak velkém obchodování. V Marseille se například jistá Marie Valence v přítomnosti notáře stala společnicí Bernarda Ambuleta, aby společně provozovali krám na ostrovech před Marseille, kde námořníci kupovali maso, ryby a další potraviny. Jak o výdaje, tak o zisk se dělili rovným dílem. Smlouva nese datum 6. července 1248, tedy z doby, kdy byla zahájena křížová výprava Ludvíka IX. Svatého. O několik let později, dala Béatrix Raoline soukeníkovi Guillaume Lafontovi kvitanci na 100 liber ze 150, které mu půjčila při uzavírání smlouvy o spoluúčasti. Béatrix byla dcera zemřelého obchodníka se sukem, po němž zřejmě převzala živnost. Vystupovaly zde samotné ženy, které v listinách ze 13. a 14. století neobsahovaly zmínku o svolení manžela. Naproti tomu se lze často setkat s ženami, které se na činnosti svých manželů spolupodílely. Například Alamberte, žena Jacquesa Vitala, obchodníka z Narbonne, pobírala v letech 1383 až 1387 *aveux*, tj. poplatky z pozemků, které vlastnil její manžel. Aktivní roli sehrály ženy v hnutí odporu v Normandii během stoleté války, zejména po bitvě u Azincourtu a obsazení země. Ženy byly často využívány jako vyzvědačky nebo tajné agentky.¹⁶⁶

Ve městech nebyl markantní rozdíl ve způsobu vzdělávání chlapců a dívek z měšťanských kruhů. Mnohé ženy, především obchodnice uměly číst, psát, počítat a vést si vlastní obchodní knihy či knihy svých manželů. Přibližně od doby kolem roku 1350 se ale ve městech prosazuje vývoj, který dívky vylučuje. Synové měšťanů navštěvují ve vzrůstajícím počtu univerzity, které překonaly klášterní učenost a vzdělání, a narušily

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 165–168.

¹⁶⁶ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 166–168.

stavovský pořádek, neboť na nich studovali měšťané a dokonce i synové sedláků. Nebylo možné, aby poslali rodiče na univerzitu i dceru. Když se začala na sklonku 15. století objevovat humanistická gymnázia, nebylo ani tam pro dívky místo. Vzdělávání chlapců a dívek se dalo odlišnými cestami. Tím započal pro ženy osudový, až do 20. století působící vývoj. Nejenže žádná žena neměla jakákoliv politická práva, ale zároveň ani nedisponovala potřebnými předpoklady pro politickou dráhu.¹⁶⁷

Ženy se velmi aktivně podílely na hospodářském životě, jak na venkově, tak i ve městě. Studium textů však ukazuje jednu nápadnou nerovnost, jíž se obyvatelky venkova lišily od žen z města. Netýkala se oblasti ekonomické, jako spíš moci nebo přesněji řečeno správy. Zdá se, že funkce spojené se správou měst zastávali jen muži, a to i v krajích, kde měly ženy na shromážděních hlasovací právo. Muž se stával ve městě důležitou osobou, protože brzy začínal mít hlavní slovo, jak ve finančních záležitostech, tak i ve správě města a v soudnictví. Právě u této vysoké městské buržoazie se rýsovala zřetelná hranice mezi postavením muže a ženy. Tuto situaci ještě vyostří návrat k římskému právu, které je obchodníkům nakloněno daleko příznivěji než feudální zvyklosti vycházející z venkovského nikoli městského prostředí. Pro ženu bylo výhodnější soužití širší rodiny na venkově, než většinou izolovaná rodina ve městě. Na venkově vždy byl někdo, kdo mohl pohlídat děti, ve městě to už byl problém.¹⁶⁸

¹⁶⁷ ENNEN, s. 203.

¹⁶⁸ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 169–173.

6. ŽIVOT UROZENÝCH ŽEN

Vysoce postavené dámy žily na hradech svých manželů a v klidných dobách byly zodpovědné za hospodaření velké domácnosti. Děti se zpravidla předávaly na dva až tři roky kojným, a o jejich pozdější výchovu se matky nestaraly samy. O výchovu se staraly zpravidla služebné a vychovatelé, kteří děti od útlého dětství vyučovali. Urozený původ ženám v žádném případě nezaručoval pohodlný život. Ženy z řad aristokracie musely být vždy připraveny jakýmkoliv způsobem zaskočit za svého muže v případě jeho nepřítomnosti či zranění. Jediným východiskem jak uniknout manželství a opakovaným těhotenstvím byl klášterní život. Zde se ženy věnovaly charitativní činnosti, vzdělávaly se a vyučovaly mladé dívky. Kromě toho mohly spravovat velké pozemkové vlastnictví. Práva žen vstupovat do lenních svazků se začala praktikovat už v raném středověku, to však byly teprve počátky.¹⁶⁹

6.1 Královský dvůr

První franskou politicky významnou královnou se stala Klotilda, což byla manželka krále Franků, Chlodvíka. Až do pátého století byly dějiny Západu záležitostí mužů, ale počínajíc Klotildou je přítomnost žen zřejmá a jejich působení nepochybné. Tato žena pocházela z Burgundska a byla z královského rodu. Katolička Klotilda bývala dějepisci vyzdvihována kvůli její roli při obrácení svého pohanského manžela na křesťanskou víru.¹⁷⁰ Chlodvíkovo rozhodnutí nechat se pokřtít bylo důležité zejména z toho důvodu, že lid, nad kterým svými vítězstvími získával svrchovanost, již byl křesťanský. Jeho konverze měla tedy povahu náboženskou i politickou. Ke křtu došlo o Vánocích mezi lety 496-498.¹⁷¹ Ženy hrály aktivní roli při šíření evangelia, a to v době, kdy Západ kolísal mezi pohanstvím, ariánstvím a katolickou vírou. Díky vlivu své choti byl Chlodvík mezi barbary výjimečný tím, že se dal pokřtít ve společenství s Římem,

¹⁶⁹ ENNEN, s. 86–90.

¹⁷⁰ TURK, Eleanor, *The history of Germany*, Westport 1999, s. 24.

¹⁷¹ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 13–15.

zatímco kolem něho Ostrogóti, Vizigóti, Vandalové a Burgundi vyznávali ariánství. Civilizační vzestup byl tedy spjat se dvěma skutečnostmi, se vstupem žen do dějin a zároveň se šířením křesťanské víry, a současně s jejich horlivou snahou, aby tato víra zapustila kořeny.¹⁷²

Politický vliv královen z dynastie Merovejců se v době života jejich mužů se nezakládal na pevnějším právním základě, nicméně se dokázaly uplatnit jako poručnice a regentky za své nezletilé syny. O manželkách pozdějších karolinských majordomů je známo, že významně přispívaly k vzestupu Karlovců prostřednictvím pozemkového majetku, který do manželství přinášely. Ženský politický vliv zesílil za následníků Karla velkého. Druhá manželka Ludvíka Pobožného, Judita, se snažila získat dědictví pro svého syna Karla. Po vzpouře synů proti Ludvíkovi, v letech 883 – 834, byla Judita vyhnána do Tortony v Itálii, našla však způsob jak posílat zprávy přes Alpy. Teprve smrt Ludvíkova syna z prvního manželství, Pipina, uvolnila cestu pro řešení, o němž Judita usilovala. Judita pomáhala ze všech sil svému synovi v boji o dědictví a k rozhodujícímu boji u Fontanetum mu přivedla vojsko. Pak došlo ale mezi synem a matkou k odcizení, a Judita před uzavřením veronské smlouvy, v roce 843 zemřela.¹⁷³

Další významnou francouzskou královnou byla dcera kyjevského knížete Jaroslava, která se provdala za vnuka Hugo Kapeta, Jindřicha I. Svatba se konala roku 1051 v Remeši a královna tam byla rovněž i korunována.¹⁷⁴ Anna v průběhu své vlády udělovala četné donace například ve prospěch opatství v Hasonu, Saint-Pierre v Chartres a Saint-Martin-des Champs, všechny donační listiny také nesou její podpis. Když Jindřich v roce 1060 zemřel, Anna se ujala vlády, zatímco devítiletý král Filip, její syn, dostal za poručníka hraběte Balduina z Flander. Od té doby se na listinách objevují Filip s Annou společně. Anna se znovu provdala za Raoula II. de Péronne, hraběte z Crépy, jednoho z leníků

¹⁷² PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 17.

¹⁷³ ENNEN, s. 50–60.

¹⁷⁴ EHLERS, s. 97.

francouzského krále. Tento sňatek byl uzavřen dva roky po smrti krále Jindřicha za zvláštních okolností. Aby si mohl Raoul II. vzít ovdovělou královnu, musel zapudit svou druhou ženu Haquenez. Nicméně zdá se, že krize, kterou řešil přes korespondenci papež Alexandr II. s remešským arcibiskupem Gervaisem, se uklidnila. Anna zůstala ženou Raoula až do jeho smrti v roce 1074. O čtyři roky později napsal král Filip I. v jednom privilegiu ve prospěch opatsví Cluny tato slova: „Činím tuto donaci na odpuštění svých hříchů, hříchů svého otce, hříchů své matky, i hříchů všech svých předků.“ Jeho matka Anna mezitím zřejmě zemřela.¹⁷⁵

V období vrcholného středověku byla vláda ženy pokládána za naprostou samozřejmost. Mohli bychom donekonečna jmenovat ženy, které řídily a spravovaly někdy i velmi rozsáhlá panství. Výkon nejvyšší moci jim nijak nebránil být ženami v plném slova smyslu. Nesnažily se nijak napodobovat a kopírovat mužské vzory. Například když přijela Blanka Kastilská v roce 1229 k obléhanému hradu Bellême a zjistila, že armáda je doslova paralyzovaná zimou, dala okamžitě nařezat v okolních lesích dřevo, aby se vojáci zahřáli. Poté se jim podařilo ukončit obléhání, které trvalo několik týdnů. Hraběnky a královny, jež si v politických záležitostech počínaly rozvážně, ale někdy též neústupně, obklopovala zjemnělá atmosféra odpovídající dvorským mravům.¹⁷⁶

6.2 Eleonora Akvitánská a rozkvět kurtoazie

Rytířský stav, který se vytvářel z nižší šlechty, byl v 11. století dobrovolně vtáhnut do širších ideových okruhů Boha a církve, krále a státu, mravů a žen. Tato forma rytířského života vznikla ve Francii a rozšířila se po celé Evropě. Rovněž se ve Francii poprvé vedle starých hrdinských písní objevila rytířská lyrika, která uctívala dámu u dvora a lásku rytíře k paní provdané za jiného. Jednou z královen trubadúrů byla Eleonora z Poitou. Tato bohatá dědička Akvitánie byla provdána 1137 za francouzského krále Ludvíka VII., jejichž vztah byl rozloučen roku 1152 z důvodu

¹⁷⁵ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 182–190.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 174–175.

blízkého příbuzenství. V Paříži nespokojená Eleonora navázala vztah s Jindřichem Plantagenetem, jež se později stal jejím manželem a králem Anglie.¹⁷⁷

Na jejím dvoře v Angers se scházeli básníci a trubadúr Bernard z Ventadouru, jež si ji vyvolil za svou „paní“. V roce 1154 byli Jindřich a Eleonora korunováni ve westminsterském opatství. Svému choti porodila královna osm dětí, z toho pět synů, z nichž první zemřel ještě v dětském věku. Eleonora a Jindřich si opakovaně rozdělovali vládu v různých částech země. Královna sídlila v Anglii, kdy byl Jindřich povolán do Normandie, nebo sídlila v Anjou, Poitiers, či v Bordeaux, zatímco Jindřich objížděl svá okolní panství. I když dědická práva jako akvitánské vévodkyně přešla na jejího manžela, byl i nadále ke každému rozhodnutí nutný její souhlas. Jako anglická královna měla k dispozici své lenní panství, a jako králova družka mohla svým jménem vydávat listiny.¹⁷⁸ Při svátečních dvorských shromážděních, která se konala každý rok v jiném městě království, seděla po králově boku. Kvůli vztahu mezi jejím chotěm a jeho milenkou Rosamundou, dcerou normanského rytíře, se Eleonora stáhla z Anglie do Poitiers.¹⁷⁹

„Poté, co jsem byla z důvodů příbuzenství odloučena od mého pána Ludvíka, přeslavného krále Franků, a provdána za mého krále Jindřicha, převznešeného konzula z rodu Anjou, podněcována božským vnuknutím, toužila jsem navštívit shromáždění svatých panen ve Fontevrault, a co jsem chovala v mysli, milost Boží mi pomohla vykonat. Přišla jsem tedy, vedena Bohem, do Fontevrault, překročila práh kapituly těchto panen, a zde jsem s dojetím v srdci schválila, postoupila a stvrdila vše, co můj otec a moji předkové darovali Bohu a fontevraultskému kostelu, a zvláště onen milodar 500 sou poitouských penězů, už dříve věnovaných mým pánem, králem Franků, když byl ještě mým manželem, a mnou, jak stojí psáno

¹⁷⁷ EHLERS, s. 132–138.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 135–138.

¹⁷⁹ DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století I*, Praha 1997, s. 11–20.

jeho a mou rukou."¹⁸⁰ Francouzský reformní klášter Fontevrault byl zajímavý tím, že podléhal abatyši. Mniši, kteří vstupovali do řádu, byli tedy povinni poslušností jí a do jejích rukou skládali slib. Toto řešení prosadil jeho zakladatel a potulný kazatel Robert z Abrisselu.¹⁸¹

Královský dvůr královny Eleonory ve Francii se stal středem dvorského a rytířského způsobu života, i v době kdy se musela jako zajatkyň vrátit do Anglie, mezi lety 1168–1174. Velmi často zde prodlávaly její dcery z prvního manželství Alix z Blois a Marie ze Champagne. V roce 1174 byla Eleonora, kvůli podněcování svých synů proti manželovi zajata a vsazena do vězení. Postupně nabyla svou svobodu zpět a od roku 1186, až do smrti svého manžela, setrvala v Anglii.¹⁸² V době svého stáří se Eleonora čím dál častěji stahovala do ústraní francouzského kláštera ve Fontevrault, kde nakonec v roce 1204 zemřela.¹⁸³

6.2.1 Kurtoazie

Rozkvět literatury naznačuje značnou změnu mentality rytířů, pokud jde o vztah ke vznešené ženě. Byl to nový postoj, který se projevil uctíváním svaté Magdaleny v 11. století a kultu Panny Marie. Manželka se stala rovnocenným partnerem, který mohl spravovat panství v době nepřítomnosti manžela, který odešel do války nebo na křížovou výpravu.¹⁸⁴ Její přítomnost rozjasňovala a obšťastňovala panské dvory, neboť je zbavovala nádechu hrubosti, který tam dosud panoval. Milostný cit se stával součástí feudálního života. Tehdy se zrodila kurtoazní láska, rytíř sloužil své dámě a zachovával jí věrnost stejným způsobem, jako vazal svému pánovi. Tento postoj se rozvinul na dvoře Eleonory

¹⁸⁰ ENNEN, s. 127. (Z listiny královny Eleonory Akvitánské pro fontevraultský řád.)

¹⁸¹ SUGER, *Spisy o Saint-Denis*, Praha 2006, s. 307.

¹⁸² ENNEN, s. 132–136.

¹⁸³ Viz Příloha č. 1.

¹⁸⁴ DUBY, Georges, *Věk katedrál: Umění a společnost 980-1420*, Praha 2002, s. 211.

Akvitánské, a posléze se dostal do Paříže a rozšířil se díky jejím dcerám, usazeným v Blois a Champagne.¹⁸⁵

Tzv. „soudy lásky“ známe hlavně na základě díla André le Chapelaina, který uvádí řadu výroků pronesených urozenými dámami, jako byla Eleonora Akvitánská, Adéla ze Champagne, Ermengarda z Narbonne nebo Marie ze Champagne, Eleonořina dcera. Když tyto výroky pronášely ženy, dokazovalo to, do jaké míry byla mentalitě feudální doby blízká přeměna ženy v suveréna. Soudy řešily vztahy mezi mužem a ženou a soudkyněmi byly nejčastěji ženy, které z předložených případů vyvolaly debatu, z níž pak vyplynulo soudní rozhodnutí.¹⁸⁶ Soudy lásky lze pokládat jen za dobové formy zábavy. Jejich stadium nám nicméně dovoluje pochopit, co zajímalo jejich účastníky. Zřejmě byl středem jejich zájmu vztah mezi mužem a ženou. Milostné vztahy pronikaly kromě společenských her veškerou básnickou a románovou tvorbou feudální doby.¹⁸⁷

6.3 Politická moc žen v pozdním středověku

V pozdním středověku došlo ve Francii k potlačení dosavadního politického postavení žen z nejvyšších kruhů. Zlatá Bula, říšský zákon o královské volbě a kurfiřtských právech z roku 1356, jasně formuluje, že panovnice již na příště není spolucísařovou, nýbrž je podřízena vládci. Císařovna nebo římská královna vybavená znaky její důstojnosti následuje v náležitém odstupu za římským králem nebo císařem a také za českým králem, který byl zároveň kurfiřtem, spolu se svým dvorem a dvorskými dámami, na místo konání říšského sněmu. Při hostině křeslo a stůl císařovny stáli připraveny po straně sálu, takže její stůl se nachází o tři stopy níže než císařský, a právě o tolik stop výše než stolce kurfiřtů. To však nevylučuje, že by ženy nemohly prokázat své schopnosti jako regentky ve všech říších a panstvích. V politických záležitostech však

¹⁸⁵ DUBY, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, s. 200.

¹⁸⁶ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 93.

¹⁸⁷ KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Mužství a ženství*, s. 419.

ženy sloužily především jako dědičky, pasivní objekty sňatkové politiky, směřující ke koncentraci politické moci, a šlechtickým rodům často otevíraly nevídané možnosti mocenského a sociálního vzestupu.¹⁸⁸

Ve Francii neměly ženy ani jejich potomci dědický nárok na trůn. Nebyly však úplně vyloučeny z politického vlivu na královském dvoře a v zemi. Mohly se totiž stát regentkami. Paul Viollet prozkoumal historickou situaci, která vedla roku 1316 k zbavení žen následnického práva, roku 1322 působil tento princip již téměř samozřejmě. V průběhu Stoleté války došlo na slavnou argumentaci na základě Sálského zákoníku: „Královská důstojnost připadá mužům spíše než ženám, neboť muži vlastní znamenitý rozum, srdnatost a jsou méně citliví.“¹⁸⁹ Odpovídající interpretaci Sálského zákoníku doprovázel mýtus o duchovním postavení krále a koncepcie nadosobního pojmu královské koruny. Královská moc se dále předávala dědičně v panovnickém rodě z jednoho mužského potomka na druhého, ženy a jejich potomstvo byly navždy vyloučeny.¹⁹⁰

6.3.1 Jana z Arku

Příkladem politické moci ve Francii žen byla jednoznačně Jana z Arku,¹⁹¹ ačkoliv nepocházela z urozené rodiny a neměla vzdělání, dokázala se aktivně zapojit do konfliktu Stoleté války po boku krále Karla VII.¹⁹² „*Ve třinácti letech mi pomáhal správně žít hlas, který přicházel od Boha. A tehdy jsem pojala velkou bázeň a onen hlas promluvil v létě o polednách v zahradě mého otce. Ten hlas mi seslal Bůh, a poté, co jsem jej třikrát slyšela, poznala jsem, že patří andělu. Svatý Michael především řekl, že mám být hodným dítětem a Bůh bude stát při mně. Kromě jiného mi anděl poručil spěchat na pomoc králi Francie. A anděl mi vyprávěl o velké*

¹⁸⁸ ENNEN, s. 217.

¹⁸⁹ „Oportet autem talem dignitatem regiam magis transferre ad masculos quam ad foeminas quare masculus est foemina ratione praestantior, corde animosior, passionum minus insecutor.“

¹⁹⁰ ENNEN, s. 226.

¹⁹¹ Viz Příloha č. 3.

¹⁹² COCTEAU, Jean, *Královny Francie*, Praha 1995, s. 23.

*nouzi, která ve francouzském království panuje.*¹⁹³ Dívka Jana táhla do boje, vyzbrojená jako kapitán, aby vedla, nikoli zabíjela. Vlastním znamením jejího poslání bylo osvobození Orleánsu. Dne 29. dubna vtáhla do obleženého města, a dne 8. května ukončili Angličané obléhání zahájené 12. října 1428.¹⁹⁴ Již tehdy se začaly ve Francii rýsovat skupiny, které buď Janu podporovaly, nebo stály proti ní. Po svém pomazání odsouhlasil král Karel VII. berní svobody pro obyvatele obcí Greux a Domremy a v prosinci roku 1429 povýšil Janu do šlechtického stavu.¹⁹⁵ V roce 1430 padla Panna Orleánská do anglického zajetí a o rok později zemřela v Rouenu na kacířské hranici.¹⁹⁶ Její proces představuje justiční skandál, za který nese odpovědnost jak anglická okupační moc, tak francouzské církevní autority.¹⁹⁷

Z uvedené kapitoly vyplývá, že čím vyšší postavení žena zastávala, tím větší byly její pravomoci. Urozené ženy vykonávaly v době nepřítomnosti manžela či jeho smrti funkci regentek za nezletilé děti. Ve středověkém městě sice nedisponovaly ženy žádnou politickou mocí, ale aktivně se podílely na měšťanských právech svých mužů, například zodpovídaly za správu obchodního domu nebo za vedení řemeslnické dílny.¹⁹⁸ Ženy na venkově žádná zvláštní práva neměly, ale i přes tuto nevýhodu se dokázala Jana z Arku, vesnická dívka, aktivně podílet v konfliktu Stoleté války.

¹⁹³ Francie skutečně trpěla nedostatkem. Manželka jednoho vysokého finančního úředníka, která měla později stát v Janině bezprostředním okolí, líčí bídu, nedostatek peněz a zoufalství, které panovaly dokonce i mezi královými věrnými. – viz ENNEN, *Ženy ve středověku*, s. 227.

¹⁹⁴ PÉRON, Régine, *Jeanne d'Arc: La reconquête de la France*, Paris 1997, s. 9.

¹⁹⁵ V téže době středověká spisovatelka, Christine de Pisan, věnovala Janě své poslední dílo.

¹⁹⁶ EHLERS, s. 307–309.

¹⁹⁷ ENNEN, s. 226–227.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 241.

7. ZÁVĚR

Výjimečných osobností středověkých žen ve Francii, které předčily své mužské protějšky, bylo velmi málo. Nejdůležitější úlohou středověké ženy stále zůstávala starost o rodinu, manžela a především zajištění pokračování rodu.¹⁹⁹ Ženská část lidstva si nepatrně polepšila v období vrcholného středověku, čemuž napomohla rytířská kultura, která se zvolna šířila z jižní Francie do Evropy.²⁰⁰

Vrcholný a pozdní středověk si začal více cenit manželského páru. Církevní manželské právo pozvedlo souhlas obou snoubenců na jediný platný předpoklad uzavření sňatku, což právně a teoreticky znemožňovalo vynucené sňatky a vedlo u poddaného venkovského obyvatelstva k právní způsobilosti k manželství.²⁰¹ Podobný vývoj je rovněž patrný na změnách v dědickém právu, jež stále více prosazovalo vertikální zastupitelnost na úkor příbuzenství po vedlejší linii. Oprávněným dědicem už nebyl bratr, nýbrž dítě, a nejlepší zárukou o ochrany práv dítěte byla matka.²⁰² Ve prospěch menších rodinných jednotek působila ve vrcholném středověku urbanizace, která narušovala rozvětvenou příbuzenskou solidárnost a úlohu nepřímých příbuzných v životě rodiny. Zatímco na venkově byl po otci nejdůležitější autoritou příbuzný strýc z otcovy linie, ve městě přijala tuto úlohu matka.²⁰³

Situace vdané ženy se v pozdním středověku zhoršila, což je patrné v otázce správy jejího majetku. Manžel nyní svou moc neuplatňoval tak, aby chránil osobu nezpůsobilou, ale ve svém vlastním zájmu, na základě svého vyššího postavení v manželském společenství. Veškeré právní akty ženy byly neplatné, pokud je neschválil její manžel. Právníci ovlivnění římským právem takové směrnice ještě upevňovali.²⁰⁴

¹⁹⁹ ENNEN, s. 241.

²⁰⁰ KOPIČKOVÁ, s. 16.

²⁰¹ ENNEN, s. 243.

²⁰² OTIS-COUR, s. 145.

²⁰³ PERNOUD, *Žena v době katedrál*, s. 24; 67.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 151–153.

Závěrem bych shrnula své hypotézy, které jsem si vytyčila v úvodu. V hypotéze č. 1 jsem zastávala názor, že vliv ženy ve středověké francouzské společnosti byl zanedbatelný. Toto tvrzení se mi na základě zjištění potvrdilo. Ženy byly v průběhu středověku především určeny svým vztahem ke své rodině a příbuzenstvu. Jejich hlavním úkolem byla starost o domácnost a rodinu, což se prolínalo všemi společenskými stavy ve Francii, s výjimkou řeholnic, které byly zase určeny svým vztahem k Bohu. Ženy, které se vymykaly tomuto pravidlu, nebo se mu postavily, bylo málo, nicméně mají v této práci své místo. Jedná se například o Eleonoru Akvitánskou, na jejímž dvoře ve Francii vzkvétala dvorská láska, a postavení ženy získalo příznivější rozměr. Dále zmiňuji Kristinu Pisánskou, jež byla první francouzskou spisovatelkou, která obhajovala ve svých dílech ženy a jejich společenské postavení. A práce se věnuje i Janě z Arku, která se významně podílela ve Stoleté válce.

V hypotéze č. 2 jsem se soustředila na to, zda se v průběhu středověku měnilo společenské postavení ženy a jestli bylo v nějaké etapě středověku právní postavení ženy příznivější. Toto tvrzení se mi potvrdilo. Zejména v období vrcholného středověku, s příchodem kurtoazie, kdy se služba ženě stala znakem rytířství, se postavení ženy zlepšilo. V této době ženy bojovaly o právo vést život zaslíbený Bohu, ať už v klášteře nebo laickém společenství. V pozdním středověku opět došlo k omezení práv ženy, což se týkalo zejména otázky společného vlastnictví manželů, se kterým žena nemohla už nakládat volně jako v dřívějších etapách středověku.

Situace vdané ženy se mezi středověkem a francouzským klasickým obdobím dále zhoršovala. Rozvedená žena v 17. století na tom byla mnohem hůř, než ve středověku, kdy měla nejen právo spravovat svůj majetek, a kdy jí mohla volně disponovat.

8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

BONDURAND, Edouard, *DHUODA, Manuel pour mon fils*, Paris 1978.

PAVEL, Jakub, *Abélard a Heloisa: Dopisy utrpení a lásky*, Praha 1976.

SUGER, *Spisy o Saint-Denis*, Praha 2006.

Literatura

ALEXANDRE-BIDON, Danièle; LETT, Didier, *Les enfants au Moyen Âge*, Paris 1999.

AMBROŽOVÁ, Linda, *Germáni: Dějiny a zrod rasové teorie*, Antropowebzin 2-3/2008.

BALABÁN, Milan, *Pojetí muže a ženy v Bibli*. In: Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha 1999.

BASSERMANN, Lujo, *Nejstarší řemeslo: Kulturní dějiny prostituce*, Praha 1993, s. 77–86.

BAUMGARTNER, Emmanuèle, *Moyen âge: 1050–1486*, Paris 1996.

BÍLÝ, Jiří, *Trojí lid: Panovníci a jejich lid v evropském středověku*, Praha 2000.

COCTEAU, Jean, *Královny Francie*, Praha 1995.

DRŠKA, Václav, *Dějiny Burgundska: Nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice 2011.

DUBY, Georges, *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003.

DUBY, Georges, *Histoire de la France: Des origines a nos jours/ sous la direction de Georges Duby*, Paris 1997.

DUBY, Georges, *Rytíř, žena a kněz: Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003.

- DUBY, Georges, *Umění a společnost ve středověku*, Praha 2002.
- DUBY, Georges, *Věk katedrál: Umění a společnost 980–1420*, Praha 2002.
- DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století I, II, III*, Praha 1997–1999.
- EHLERS, Joachim; MÜLLER, Heribert; SCHNEIDMÜLLER, Bernd a kol., *Francouzští králové v období středověku*, Praha 2003.
- ENNEN, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.
- FOSSIER, Robert, *Ces gens du Moyen Âge*, Paris 2007.
- FROISSART, Jean, *Kronika Stoleté války*, Praha 1997.
- GRADOWICZ-PANCER, Nira, *Honneur féminin et pureté sexuelle: équation ou paradoxe?*. In: ROUCHE, Michel (dir.), *Mariage et sexualité au Moyen âge: accord ou crise?*, Paris 1998.
- GRUBBS, Judith Evans, *Women and the Law in the Roman Empire*, London 2002.
- HAGERMANN, Dieter, *Karel Veliký: Vládce Západu*, Praha 2002.
- HARKSEN, Sibylle, *Die Frau im Mittelalter*, Brno 1974.
- HORSKÁ, Pavla, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HROCH, Miroslav a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985.
- JŮVA, Vladimír, *Kapitoly z dějin pedagogiky*, Brno 1996.
- KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane, *Mužství a ženství*. In: LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude a kol., *Encyklopedie středověku*, Praha 2008.

KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane, *Žena a rodina*. In: LE GOFF, Jacques (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003.

KOPIČKOVÁ, Božena, *Žena evropského středověku v zajetí své doby*. In: LENDEROVÁ Milena (ed.), *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

LE GOFF, Jacques; TRUONG, Nicolas, *Tělo ve středověké kultuře*, Praha 2006.

LE JAN, Régine, *Famille et pouvoir dans le monde franc (VIIe-Xe siècle). Essai d'anthropologie sociales*, Paris 1995.

MAŘÍKOVÁ, Hana, *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, Praha 1999.

MAUROIS, André, *Dějiny Francie*, Praha 1994.

OTIS-COUR, Leah, *Rozkoš a láska: Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2002.

PERNOUD, Régine, *Jeanne d'Arc: La reconquête de la France*, Paris 1997.

PERNOUD, Régine, *Žena v době katedrál*, Praha 2002.

SIMONS, Walter, *Cities of ladies: Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200–1565*, Philadelphia 2001.

STANFORD, Peter, *Papežka Jana: Fantastická legenda nebo historická skutečnost*, Praha 1998.

TURK, Eleanor, *The history of Germany*, Westport 1999.

VEBER, Václav, *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*, Praha 2004.

VENTURA, Václav, *Spiritualita křesťanského mnišství 2–3*, Praha 2010, s. 392–393.

9. RESUMÉ

This thesis deals with the position of women in France in the individual periods of the Middle Ages. First, it defines medieval France and describes the communities that formed the French people in the Middle Ages. Further, it focuses on the legal position of women in the point of view of the early medieval communities that settled in the territory of today's France, and investigates the influence of Christianity on the woman's position.

One whole chapter is devoted to the question of marriage. First, it focuses on the position of women in the family and on matrimony, which it surveys in the point of view of theologians from the Christianity beginnings until the late Middle Ages. It also focuses on the women's rights, searches into the ways of property transfer between spouses, and examines the issue of inheritance and the changes concerning the women's rights during the individual periods of the Middle Ages. In connection with marriage, the thesis focuses on the set church standards. It deals with the issue of monogamy and examines the legal disadvantages of women as against men if they committed adultery. In addition to marriage, the thesis deals with the practising of concubinage, which was being restricted by the church gradually, and with the right of not married men only to keep a concubine. Further, the thesis includes the issue of prostitution and its practising in the territory of medieval France. It also covers incest, which was the most frequent reason for marriage dissolution in the Middle Ages.

When defining all the women's social estates in France, the thesis at first deals with nuns, their everyday life as it developed during the Middle Ages, and also focuses within this estate on monastic schools that were the first places of education. Another estate is represented by rural women as compared with the estate of townswomen. The last section of the thesis deals with noble women, who ruled with a political power.

10. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Náhrobek Eleonory Akvitánské ve Fontevrault.....	66
Příloha č. 2: Christine de Pisan předává svou knihu královně Francie Isabele Bavorské	67
Příloha č. 3: Jana z Arku.....	68

Příloha č. 1: Náhrobek Eleonory Akvitánské ve Fontevrault

Převzato z: ENNEN, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001, obrazová příloha č. 10.

Příloha č. 2: Christine de Pisan předává svou knihu královně Francie Isabelle Bavorské

Převzato z: HARKSEN, Sibylle, *Die Frau im Mittelalter*, Brno 1974, s. 73.

Příloha č. 3: Jana z Arku

Převzato z: EHLERS, Joachim; MÜLLER, Heribert; SCHNEIDMÜLLER, Berndet, *Francouzští králové v období středověku*, Praha 2003, s. 306.